FAUSTI SOCINI SENENSIS

DE COENA DOMINI

Tractatus brevis.

unà

Cum ejusdem adversus scriptum Domini Iohannis Niemojevii Defensione.

Adjecta sunt præterea alia quædam ejusdem auctoris de hoc argumento.

RACOVIÆ,
Typis Sebestiani Sternacii,
Anno 1618.

Ad Cænæ Domini, finem & usum rectè percipiendum BREVIS INTRODUCTIO.

CÆNA Domini, ideò potissimum ab ipso Domino instituta est, ut perpetua extet in ecclesia commemoratio & ipsius, & mortis, quam pro nobis sustinere voluit. Et meritò quidem, cum nihil nec magis arduum, nec in quo magis ejus erga nos charitas eluxerit, eum fecisse censtet. Namq;, ut ipse ait, maiorem hâc dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis. Ioh: 15. 13. *Quid quod pro inimicis etiam suis mori voluit Christus? Nam certè omnes impii eius sunt inimici, pro iis autem qui impii erant eum mori sustinuisse Paulus* Rom: 5. 6. *Apostolus locuples est testis.*

Probatur autem istum fuiße præcipuum instituendæ Cænæ Domini finem, ex ipsius Domini eam instituentis verbis, quæ apud Lucam & Paulum leguntur. Luc: 22. 19. 1 Cor: 11. 24.

Primùm enim uterq; dicit, eum, postquam panem gratiis actis fregisset, discipulisq; suis aut dedißet, aut porrexisset, statim post verba illa, Hoc est Corpus meum, *&c. addidisse:* Hoc facite in mei commemorationem: *Hanc porrò Christi commemorationem, eò præcipuè respicere debuiße, ut ejus mors, id est corporis sui traditio in mortem, & sanguinis fusio, quam ipse nostri caussa fieri voluit, commemoraretur a nobis & celebraretur, eamq; usq; ad*

ipſius adventum iterandam fuiße, partim res ipſa loquitur, tum apud Paulum planè teſtantur verba illa, (quæ tamen non Chriſti, ſed ipſius Pauli cenſeri debent,) quibus ratio reddi videtur, cur iuſſiſſet Chriſtus iſta fieri in ſui commemorationem; illa, inquam, verba: Quotiescunq; enim ederitis panem hunc, & poculum hoc biberitis mortem Domini annunciatis donec venerit &c.

Beza. *Ex iſtis autem Pauli verbis apparet, graviter erraßè illos, qui exiſtimarunt, verbum (ut vulgata & Eraſmi interpretatio habet) commemorationem, quod præceſſit, quod in græco eſt ἀνάμνησιν mutari debere in recordationem. Neq; enim dicit Paulus, mortem Domini recordamini: ſed mortem Domini annunciatis, quod profectò non recordationem: ſed commemorationem & prædicationem omnino ſignificat. Verbum autem ἀνάμνησιν commemorationem ſignificare poße, cum per ſe veriſſimum eſt; tum probatur manifeſtè per locum illum Heb: 10, 3.* Atqui in iſtis cõmemoratio fit peccatorum quotannis. *In græco enim eſt, ἀνάμνησις. Atq; haud ſcio, an fortaße uſquam alibi (præterquam videlicet apud Lucam in loco, qui iſti apud Paulum reſpondet, in novo teſtamento ea vox inveniatur. Non eſt igitur, quòd quis ex verbo illo colligat, Cænam Domini in eum finem inſtitutum fuiſſe, ut nobis ſuggerat & in memoriam revocet mortem ipſius Domini. Id quod nulla alioqui ſacrarum litterarum auctoritate, nullave ratione probari poteſt.* Commemo-

memoratio autem ista, & prædicatio mortis Christi, id necessario coniunctum habet, ut gratiæ agantur, cum ipsi Christo, tum verò Deo Patri eius, cujus mandato ille animam suam posuit. Nam quod summam charitatem & dilectionem erga nos præstiterit Deus in morte filii sui, plura sacrarum litterarum testimonia apertissimè docent. Præsertim verò illud Rom: 5. 8 Commendat autem suam charitatem erga nos Deus, quòd cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est. *Gratiarum certè actionis in Domini Cæna potissimùm rationem semper habitam fuisse, vel id satis ostendit, quòd ab ipsis ferme Ecclesiæ Christi primordiis Eucharistia potissimum nominata est, quod vocabulum nihil aliud significat, quàm gratiarum actionem. Itaq; tantùm abest, ut hîc Cænæ domini ritus idcirco institutus fuerit, ut nobis beneficium mortis Christi, ut pleriq; hodie asserunt, in memoriam redigat, ut nisi quis id beneficium ante non solum rectè meminerit, sed etiam interiore animo agnoverit ac senserit, indignus sit, qui ad eum ritum accedat, & mensam domini participet. Nam quomodo potest quisquam gratias agere, pro eo beneficio, quod non verè agnoscat & sentiat? Cæterùm, quod omnes ferè opinantur, hoc ritu, quem sacramentum appellant, confirmari saltem fidem nostram, ne id quidem verum censeri debet, cum nec ullo sacro testimonio comprobetur, nec ratio ulla sit, cur id fieri possit. Quomodo enim, confirmare potest nos in fide id, quod nos ipsi facimus, quodq; licet a Domino institutum, o-*

Ioh: 10. 16.

pus tamen nostrum est, nihil prorsus miri in se continens, aut præ se ferens, nihil deniq; habens, quod quicquam eorum verum esse nobis ostendat, vel suadeat, ex quibus fides nostra confirmari queat. Nec enim panis ille fractus, & a nobis comestus, vinumq; in poculum infusum, & a nobis epotum ostendunt nobis, aut suadent, verè Christi corpus pro nobis fractum fuiße, & sanguinem fusum: sed nos pane illo frangendo & comedendo, vinoq; infundendo ac bibendo, tanquam ii, qui jam ista firmiter credimus ea, ut possumus, & ipsi Christo visum est, commemoramus, & quodammodo repræsentamus, comedentes, inquam, ex ipsius Christi præscripto, ex isto pane, & bibentes ex vino, ut simul etiam nos corpore Christi pro nobis fracto, & sanguine fuso in spem vitæ æternæ ali ac nutriri, non secus ac pane & vino ad hanc mortalem vitam alimur ac nutrimur, palàm profiteamur, non autem ut comedendo & bibendo spem istam nãciscamur, aut illam augeamus.

Denique in cæna Domini, nihil ex ipsius Domini instituto præter panem & vinum ex ipsa cæna accipimus, sed jam accepta commemoramus, deq; iis gratias agimus. Nam quod dominus eam instituens, discipulis suis dixit, Accipite, comedite, hoc est corpus meum, &, bibite, Hic sive hoc, est sanguis meus, aliud sine dubio significat, quàm ipsum Dominum corpus & sanguinẽ suum sive corporaliter sive spiritualiter illis commedendum ac bibendum dedisse. Corporaliter enim præterquam quod res fuißet per se horribilis planè, ac nefaria & monstrosa,

nihil

nihil etiã omnino profuiβet. Spiritualiter verò nullo modo id ea ratione fieri poterat, non enim ore, sed corde id fit, nec porrò id ipsum aliqua ex parte creditur, sed prorsus sentitur; idq́; non potiùs in ea cœna, quàm extra illam & ubique & semper. Quocirca certum eβe debet, non aliam ob caussam potiβimùm, panem suum corpus, & vinum suum sanguinem, Dominum appellaβe, quàm quòd eo frangendo & infundendo, edendo & bibendo corporis & sanguinis ipsius pro nobis fracti & fusi cõmemoratio fieri debebat. Quemadmodum in re similima, quamq́; in vetere testamento huic planè respondere omnes volunt, factum eβe videmus, ut scilicet agnus ille, quem quatuordecima die primi mensis juβi fuerant Israëlitæ comedere, quatenus ab illis comedebatur Pascha seu potiùs Pesach, id est transitus, seu transilitio (videlicet Domini, id, quod alicubi expreβum fuit) sæpiβimè est appellatus, nempe quia eo secundum domini præceptum comedendo commemoratio fiebat transitus, vel potius transilitionis Domini, cum egreβus est angelus ejus, ad occidendos una nocte primogenitos Ægyptiorum in ipsorummet domibus, transilitis verò interea omnibus Israëlitarum domibus, quarum postes agni sanguine illiti ab ipsis & notati fuerunt. Exod. 12. Adde, quòd rectiβimè potuit Christus panem illum, quatenus frangebatur, suum corpus appellare, ut discipulis suis futuram mox corporis sui fractionem adumbraret. Ac si dixiβet. sicut videtis frangi panem hunc, quem vobis do comedendum: sic certò scitote, mox futurum, ut corpus meum pro vobis frangatur.

Idcirco leguntur apud Paulum, ut habetur in græco codice, verba illa, Quod pro vobis frangitur. *Idem dico de vino, quatenus infundebatur.* Namque *apud omnes tres Evangeliſtas, qui inſtitutionis cœnæ Domini meminerunt, non ſimpliciter ſanguinem ſuum illud appellat Dominus, ſed ſuum, qui pro multis, ſeu pro illis, quibus poculum porrigebat, funderetur, ſanguinem. Ex quo etiam conſtare poteſt, Chriſtum nec corpus, nec ſanguinem ſuum revera diſcipulis dediſſe, cum nondum aut illud revera frangeretur, aut hic funderetur. Similis autem admodum res & locutio eſt apud Ezechielem, cui cum juſſiſſet Dominus caput & barbam radere, atq; unam pilorum partem igne comburere, alteram circumquaq; gladio concidere, tertiam ad ventum diſpergere, reſervato autem priùs ſub alis ſuis ex hac tertia parte exiguo pilorum numero, ex quibus rurſus quosdam igne combureret; poſtquam (inquam) hæc juſſiſſet dominus, quibus mox futura clades civitatis Hieroſolimitanæ adumbrabatur, ſtatim additur,* iſta *ſive* iſtud eſt Hieruſalem, *&c. Quin & ipſe agnus paſchalis cum primùm inſtitutus & comedi juſſus fuit etiam ante domini tranſitum, vel tranſilitionem illam, cum jam ea inſtaret, Peſach domini vocat° eſt. Vt igitur ad propoſitum revertamur, & concludamus, dico in ſumptione illa panis & vini, quæ fit in Cœna domini, nihil præter panem ipſum & vinum ſive a credentibus ſive a non credentibus accipi, non corporaliter nec ſpiritaliter quandquidem non aliquid nobis dandi cauſſa ritum hunc inſtituit Dominus; ſed ut quæ jam dedit a nobis commemoren-*

tur, deq́; iis gratiæ agantur. idq́; communiter comedentibus & bibentibus nobis simul ex eodem pane & ex eodem poculo, unde nos ejusdem corporis esse intelligatur, omnesq́; simul eorundemq́; beneficiorum Christi participes, & indissolubili mutuæ charitatis nodo inter nos conjunctos. Ex quo factum est ut hic ritus ab antiquissimis temporibus, nominibus communionem & conjunctionem significantibus, appellatus fuerit. Itaq; non percipitur ullo modo, nec ab ullis in Cœna domini ex vi aliqua singulari sive ex ipsa Cœna manante, sive inibi potiùs, quàm alibi divinitus proficiscente, corpus & sanguis domini, sed jam sumptum utrumque eo modo fuisse, quo sumi potest, declaratur. Id autem aliud nihil est (quatenus scilicet alterū pro nobis fractum, alter verò est fusus; de hac enim utriusque sumptione hîc agitur) quàm agnoscere & sentire, ex plagis, vulneribus, & morte, quam in cruce dominus sustinuerit, factum esse, ut & nos voluntatem Dei testatam atque obsignatam habuerimus, qui ipsi Christo fidem habentibus, id est, ei obedientibus, peccatorum omnium remissionem & porrò æternam vitam, quemadmodum ipse Christus promisserat, largiri & donare decreverit, & Christus ipse eam potestatem cum immortalitate conjunctam sit adeptus, non modò quæ futuræ nostræ immortalitatis certissimum pignus nobis esse possit, verùm etiam, quâ ipse Christus, ex promisso suo nos immortales reddere queat, ut nihil nobis desit, quo spes beatitatis nostræ, si Christi fuerimus, hoc est, si illi obediverim⁹, ejusq́; spiritum, qui justitiæ, sanctitatis, &

tis, & innnocentiæ, ac sui ipsius abnegationis, omniumq́ mundanarum cupiditatum abjectionis spiritus est, participaverimus, ali & sustentari posse videatur.

Quamobrem non immeritò dixit Christus, poculum illud esse novum testamentum in suo sanguine, nimirum quia ceremoniâ illâ fœdus, quod nobiscum Deus per ipsum Christum pepigit, ejusq́ sanguine sanxit, a nobis omnibus commemoratur, & concelebratur, idq́ ex ipsius Christi instituto usq; ad consumationem seculi, cum ipse veniet nos e terræ pulveribus excitaturus. Ejusmodi autem perpetui ritus, & omnibus prorsus communes fœdera seu testamenta divina per se ipsa nominari solere, circumcisio eo nomine ab ipso Deo decorata, abunde testari potest.

Postremò animadvertendum est, posse quidem in ipsa Cæna Domini celebranda confirmari & augeri fidem: sed non ex ipsa illa panis & vini sumptione, nec ex virtute aliqua divina, quæ ibi potiùs, quàm alibi exeratur: sed ex mutuis cohortationibus, mutuoq́ Christi præceptis obedientiæ exemplo, ex solenni illa commemoratione & concelebratione benefitiorum Dei & Christi, & deniq; ab ipso divino verbo, toti Ceremoniæ adjuncto. Ad quam nemo accedere debet, vel sine fide & charitate, quam, ut dictum est, omnes in ea necessario profitemur; vel sine debita reverentia, alioqui reus erit spreti corporis, & sanguinis domini, quorum caussa ea instituta est, & tanquam is, qui cum spiritu sancto quodammodo lu-

serit,

ſerit, eivé mentibus ſit, eas pœnas, quas Ananias cum uxore Saphira dedit, Deo & Chriſto dare dignus fuerit.

APPENDIX ad ſcriptum de Cæna Domini.

Sunt, qui omnino credant, Cœnam domini nobis teſtari Dei erga nos benivolentiam, hoc nullo modo verum eſſe poteſt, quemadmodum ſatis ex iis conſtare arbitramur, quæ ſupra a nobis dicta ſunt, cum hac ceremonia fidem noſtram minimè confirmari oſtendimus. Certum enim eße debet, nulla alia ratione iſtud teſtimonium a Cœna domini proficiſci poße, (ſi modo proficiſcitur,) niſi quia illa nobis teſtetur, Chriſtum Dei filium pro nobis mortuum fuiſſe, & corpus ſuum frangendum, ſanguinemq; ſuum fundandum noſtri caußa dediße. Atqui hoc nobis nullo pacto teſtatur Cœna Domini. Ergo teſtimonium iſtud, ab illa proficiſci non poteſt. Quod autem hoc Cœna Domini teſtetur, vel ex eo ſatis patet, quòd fieri poſſit ut Chriſtus pro nobis mortuus non fuißet umquam, & tamen nos hac ceremonia uteremur. Nam quid inſulſius, quàm ſi quis ita argumentaretur. Nos panem iſtum frangimus & comedimus, vinum item iſtud infundimus & bibimus, idq; ut prædicemus, Chriſtum corpus ſuum & ſanguinem pro nobis tradidiſſe, igitur verum eſt, Chriſtum ita feciße. An non manifeſtum eſt, rem contrario ordine colligendam eße? Hoc nimirum pacto. Nos jam omnino perſuaſum habemus, Chriſtum, Deo ita volente,

lente, suum corpus, suumq; sanguinem pro nobis tradidisse. Idcirco ea de re illi, Deoq; ipsius Patri gratias agentes, ex ipsius Christi, ut credimus, instituto, ad ejusdem rei commemorationem & prædicationem panem hunc frangimus & comedimus, & vinum hoc infundimus & bibimus, atque hac ratione id, quod factum aliquando fuit, & cujus testimonium in sanctis litteris, in Christi martyrum sanguine fuso, in tot hominum id olim profitentium innocentissima cum doctrina, tum vita, in miris operibus ad ejus rei confirmationem per aliquot secula, in orbis terrarum conspectu, patratis, in cælestib⁹ deniq; donis, quæ ii, qui hoc professi sunt, tam longo tempore perspicuè acceperunt, & etiamnum aliqua ratione accipiunt & sentiunt, apertissimè extat; hoc, inquam, ita testatum, nos non quidem testamur (quid enim hæc ceremonia ad illud testificandum) sed adumbramus tantùm & quodammodo delineamus, & quicquid testimonii a nostra ista ceremonia proficiscitur, id non ad rem ipsam quam commemoramus & prædicamus, sed ad animum & fidem nostram testandam pertinet, qui animus & fides (ut dictum fuit) jam vel adest, vel certè adesse debet, antequam ad ceremoniam ipsam accedamus, nec ejusmodi rebus vilibus per se, & terrenis, immo planè mutis & mortuis, qualis panis & vinum: sed aliis præstantissimis & cælestibus, iisq; vivis quodammodo & loquentibus in nobis & gignitur & augetur.

Verùm quidam ex iis, qui Cœnam domini, ut diximus, omnino divinam nobis gratiam & benivo-

lentiam testari.volunt, afferunt locum illum 1.Ioh:5. Tres sunt qui testimoniũ dant in terra, Spiritus, & aqua, & sanguis, & hi tres unũ sunt. *Dicũt enim Spiritus nomine intelligi verbũ Dei; Aquæ, Baptismum; sanguinis, Cœnam domini. Hæc ejus loci explanatio, non ab ita multis hodie, ut arbitror, comprobata deprehendetur, inter illos etiam, qui Baptismo & Cœnæ domini plùs tribuunt, quàm usquam in sacris litteris tribuatur. Et sanè, si ea recipienda esset, oporteret saltem fateri, Iohannem graviora testimonia omisisse, ut leviora commemoraret. Nam demus, Baptismum & Cœnam Domini aliquo modo in terra nobis cœlestem veritatem testari (quod tamen quàm longissimè a veritate abhorret) nunquid non eam multò magis illa testantur in terra, quæ a nobis paullo antè commemorata sunt, doctrina, videlicet, vitæq; innocentia eorum, qui Christum sunt amplexi, ipsiusq; Christi martyrum effusus sanguis? Atqui nisi hæc aquæ sanguinisq; nomine, non autem Baptismus, aut Cœna Domini intelligantur, ea omnino reticuisse Iohãnem confitendum erit. Adde, quod nusquam alibi sanguinis nomine Cœnam domini significatam invenies, nec porrò ulla caussa est, cur id hoc loco suspicari liceat, præsertim, cum, si rectè quis animadvertat, ne aquæ quidem simplici nomine, aquæ baptismum (nisi me memoria fallit) usquam significatum fuisse, jurè affirmari possit. Iam verò (ut de hoc etiam aliquid dicamus, & totius loci veram explicationem afferamus) Spiritus nomine Dei verbum nec solum nec præcipuè intelligendum*

est,

est, quamvis nos minimè dubitemus, quin prædicatio Evangelii alicubi spiritus nomine a sacris scriptoribus fuerit appellata. Alioqui hîc quoque graviora prætermisisset Iohannes, ut leviorum mentionem faceret, aut certè id, quod levius est, graviori ante tulisset. Multò enim gravi⁹ est, testimonium miraculorum & donorum cælestium, quæ vel unà cum Evangelii prædicatione conjuncta fuerunt, vel etiam separatim in ecclesia, ad confirmationem tamen Evangelii prædicationis extiterunt, quàm ipsius prædicationis Evangelii. Immo, si propriè loqui volumus, Evangelii prædicatio per se non est testimonium, quale Iohannes intelligit, & nos in tota hac disputatione intelligimus, id est, quæ rem sic se habere approbet: sed potius ea ipsa res est, quæ testimonio indiget, maxima autem ejus rei, inter cætera testimonia, sunt miracula & dona prædicta. Adeò, ut vix credam, Iohannem sub spiritus nomine, ipsam Evangelii prædicationem comprehendere voluisse Quid igitur? Cum Iohannes enumerare vellet, præcipua testimonia, non quidem simpliciter divinæ gratiæ & benevolentiæ erga nos: sed totius veritatis divinæ, quæ Christi & Evangelii mysterio continetur, ea sub nomine spiritus, & aquæ, & sanguinis commemoravit, alludens interea, sine dubio, quòd attinet ad aquam & sanguinem, ad eam aquam & sanguinem, qui ex Christi latere fluxit, cuius rei ipse diligen-
Ioh: 19. 34. ter, in ipsa de Christo historia meminit, tanquam scilicet typi cujusdam divini rei alterius, quam hic intellexerit. Itaq; Spiritus nomine, omnia spiritus sancti

sancti opera, quæ ab ipsius Christi prædicationis initio in Ecclesia, ad veritatis divinæ confirmationem, vel jam extiterant, vel adhuc extabant, comprehendere voluit: Aquæ, vitæ doctrinæq; primum ipsius Christi, deinde etiam Christianorum, non puritatem tantùm & innocentiam, sed admirandam etiam quandam novitatem: Sanguinis verò, primùm similiter ipsius cruciatus & crucentam mortem (nam & ante dixerat, Christum per aquam & sanguinem venisse.) deinde etiam omnes Christianorum afflictiones, & cruces, potissimùm verò violentas, crudelesq; mortes, quas ob Christi & Evangelii ejus professionem perpetuò subire non detrectabant. Hæc sunt & præcipua, & vera, & propria, & fortasse omnia aperta divinæ veritatis testimonia. Quare hanc omnino verborum Iohannis explanationem sequamur, & rebus frivolis atq; inanibus relictis, ea, quæ certa & solidissima sunt, toto animo amplectamur & retineamus.

Ex articulis Synodi Lublinensis generalis Ann. 1593, quos Ministri & Seniores Ecclesiarum de uno Deo Patre per Poloniam, & Magnum Ducatum Lithvaniæ consentientes, in eadem Synodo congregati, unanimi consensu approbârunt,

ARTICULUS OCTAVUS.

Finis vel scopus Cœnæ dominicæ est commemoratio Christi & annunciatio mortis ejus, id est, celebra-

bratio, quæ propriè cum gloria domini Iesu Christi, et gratiarum actione conjuncta est, cum nostra (dicimus) gratiarum actione Domino Iesu Christo, quòd is corpus crucifigendum & sanguinem effundendum tradiderit, quod per panis fractionem, & vini in calicem fusionem repræsentatur & ob oculos ponitur. Quòd verò ad manducationem corporis Christi attinet, & sorbitionem sanguinis ipsius, nullo pacto in ipsa Cæna dominica magis manducamus Christi corpus, & bibimus ejus sanguinem, nec corporaliter, nec spiritualiter, quàm alibi. Eadem etiam ratione, quòd fides nostra per Cœnam Dominicam augeri & confirmari debeat, nullibi scriptum extare asseveramus. Quamvis, si id fortè accidat vel eveniat, non ex ipsa cæna Domini, neq; ex rebus sine quibus ipsa celebrari nequit, sed ex aliis accidentibus omnino provenire seu proficisci affirmamus.

Ad Epistolam D. Iohannis Niemojevii ad Dn. Georgium Schomannum, ab ipſo quidem Polonicè ſcriptam, nunc verò in latinum converſam, ubi de Fausti Socini Scripto agitur, in quo de uſu & fine Cœnæ Domini breviter diſputatur: ejusdem Socini Reſponſio.

Iohannes Niemojevius ad Georgium Schomannum.

Gratia & pax a Deo Patre & Domino Ieſu Chriſto &c.

Relata mihi ſunt ſcripta mea duo, quæ tibi chare frater Georgi, miſeram examinanda. expectabam tuum judicium: ſed loco judicii tui, reddita eſt mihi Dn. Socini in alterum iſtorum ſcriptorum cenſura. 1.

Fauſtus Socinus.

Cum apud D. Georgium Schomanum, dum nuper Cracoviæ aliquandiu fui, vidiſſem D. Iohannis Niemojevii Scriptum Polonicum adverſus theſes Emanuelis Vegæ latinas, de Tranſubſtantiatione, quam vocant, in Eucharistia, ſeu Cœna Domini, ab eodem Schomano impetravi, ut mihi illud legendum & examinandum concederet. Nam cum ab eo reſciſſem, D. Niemoievium de ſcripto publicè edendo cogitare, cognoſcere volui, num aliquid in eo eſſet, quod cor-

rectionis indigere mihi videbatur, ut quantùm in me esset, conarer, ne nostrorum hominum scripta ulli justæ reprehensioni obnoxia essent, & quàm emendatissima in lucem prodirent, nihil dubitans, quin D. Niemoievius pro sua pietate ac prudentia a me, quantumvis ab se minimè rogato, in ejusmodi rebus commonefieri, nequaquam ægrè laturus esset, immo sperans, eum mihi gratias pro labore, quem ipsi & Ecclesiæ caussâ sumpsissem, humaniter acturum. Perlecto igitur & satis diligenter perpenso eius scripto, cum quædam mihi in eo deprehendisse viderer correctione digna, potissimùm verò, quòd ea Sacramentis (quæ dicuntur) tribueret, quorum in sacris litteris nulla fieret mentio, adeò ut eorum sincerus ac germanus usus & finis, præsertim verò Cœnæ D. perverteretur, aliis in præsentia omissis, ut de hoc ipsum pleniùs commonefacerem, quod maximi momenti mihi est visum, misi statim ad eum quoddam breve meum scriptum de usu & fine cœnæ D., in amicorum gratiam jam pridem conscriptum, ex quo videlicet apertè intelligere posset, quid ego, & quãobrem ab ipso hac in re diversum sentirem, & propterea eius scriptum corrigendum putarem. Postmodum verò animadversiones meas non paucas, partim de gravioribus aliis, partim etiam de levioribus quibusdam rebus in universum eius scriptum ad eum misi. Hæ sunt quas ille hîc censuram meam in ipsius scriptum vocat, de quibus tamen in hac epistola non agitur revera: sed meum scriptum notatur, & sen-

tentia,

tentia, quæ inde elicitur, graviter reprehenditur atq; oppugnatur.

Niemojovius.

Nescio, an tu cum D. Socino in negotio Sacramentorum consentias: Ego ingenuè fateor, meam sententiam tantum distare ab opinione D. Socini, quantum cœlum a terra distat.

Socinus.

Satis est mihi, si sententia mea cum diuinis testimoniis consentiat, ut certè consentit, quidquid alii ab ea abhorreant. Quanquam plurimi hodie sunt, & antea fuerunt, viri cum doctrina tum pietate præcellentes, qui eam & amplexi sunt & constanter fouent.

Niemojevius.

Non miror, quòd vilipenso sacri baptismatis usu, sanam ac veram de eo sententiam haud teneat: quod ipsi sufficienter ostendit frater noster Alexander piæ memoriæ, si modò veritati locum dare vellet, aut posset.

Socinus.

Tanti a me fit aquæ baptismus, quanti a scriptura fit, & ne pluris eum faciam, quàm Spiritus S. velit, diligenter mihi caveo, divinis testimoniis, ratione, ipsoq; usu edoct⁹, alioqui ingentem fenestram ad hypocrisim & superstitionem patefieri, quâ veræ pietati ac religioni nihil magis adversari potest. Iam D. Alexandri Vitrelini scriptum, quod meæ disputatio-

ni de baptismo aquæ opposuit, tantùm abest, ut vel me, vel alium quempiam a mea de baptismo sententia revocare aut deterrere jurè possit, ut in ea potiùs confirmãdi vim habeat, & ne responsione quidem dignum censeri debeat. Id quod fortasse aliquando omnibus piis & cordatis viris palàm fiet.

Niemojevius.

4. *Quod ad cœnam Domini attinet, id cogor dicere, me neminem hactenus legiße, qui adeò contemtim hac de re sentiat, ut in brevi hoc scripto, quod mihi D. Socinus per fratrem nostrum D. Ioëlem misit, apparet; quòd ex aliquot rebus ostendam &c.*

Socinus.

Et tamen Zvinglius variis in locis, Oecolampadius, Capito, Borrhaus, ante annos 60, multa scripserunt, quæ per Dei gratiam publicè extant, illis quæ in illo meo scripto continentur, planè consentanea. Quin & ipse Bucerus, sententiæ, quam D. Niemojevius tuetur, vel auctor, vel certè propagator insignis, alicubi ea scripta reliquit, quæ cum mea sententia prorsus conveniunt, quod ipsis locis prolatis ad finem hujus meæ responsionis ostendam, si modò libros scriptaq́; mea habere potero, quæ in habitatione mea, quam regii aulici occupant, relinquere coactus fui.

Niemojevius.

5. *Opponit sese interpretationi hominum eruditorum, qui voce Recordationis loco Commemorationis utuntur. Ego Græcus non sum, nec ad ejusmodi contro-*

troversiam de verbis descendo: Mirum tamen mihi est, doctos istos Viros proprietate vocis Græcæ tam bene non esse usos, eamvé intellexisse, ut D. Socinus. Sed apparet, quòd ipse etiam D. Socinus præbeat hac de re aliquam dubitationis speciem, ita scribens: Verbum autem ἀνάμνησιν Recordationem significare posse *&c. quo indicat, hanc vocem fortasse utramque significationem posse recipere, hoc est, & commemorationem & recordationem significare.*

Socinus.

Scripseram ego nominatim in loco Pauli Apostoli 1 Cor: 11. non debuisse mutari verbum, Commemorationem, quod in Vulgata & Erasmi interpetatione legitur in Recordationem: sequentia enim verba manifestè demonstrare, Paulum non Recordationis sed cõmemorationis sensu verbum ἀνάμνησιν protulisse, quod adeò verum est, ut Erasmus & eum sequuti Tigurini, nec non Castellio, qui priùs ambiguitate vocabuli decepti in simili apud Lucam loco Recordationem vocabulum illud interpretati fuerant, scripserantq́;: In mei Recordationem. *Postea cum ad Pauli locum ventum est, loco ipso monente, coacti quodammodo fuerint alteram ejus verbi præcipuam significationem amplecti, ac scribere, illi quidem:* in mei commemorationẽ, *hic verò* ad mei memoriã: *neq; enim* ad mei memoriam, *aliud reverà significat, quàm,* in mei cõmemorationẽ. *Nihil autem opus erat, ut D. Niem: ostenderet ex*

ipsis verbis meis colligi, me ipsum concedere, verbum ἀνάμνησιν *recordationem significare posse. Neque enim propterea colligitur, me dubitare, utrum in Pauli loco, & consequenter etiam apud Lucam, id verbum Recordationem significare possit. Siquidem, ut antea me in meo scripto jam scripsisse monui, nihil prorsus dubito, quin propter sequentia illa Pauli verba:* Quotiescũq; enim ederitis panẽ hunc, & poculũ hoc biberitis, mortẽ Domini annũciatis, donec venerit; *verbũ illud ibi non quidem Recordationẽ, sed Cõmemorationẽ significet. Et propterea in notis meis ad scriptum D. Niemoievii contra Vegam aßerui, rectè fecisse D. Czechovicium; qui in sua Polonica interpretatione modò* wspominánie/ *modò* przypominánie/ *illud reddidit. D. autem Niemojevium non rectè, qui non semel hoc ipsum verbum in eo scripto* Pámięć *interpretatur. Nam quod verbum* ἀνάμνησις *commemorationem in ipsis sacris litteris significet, ut pridem in meo scripto monui, ex eo loco patet, qui fortaße unicus est in toto Novo Testamento, præter hunc Pauli & Lucæ locũ, ex verbis videlicet illis Epistolæ ad Heb: cap. 10.* Sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit, *ut habet vulgata editio: In Græco enim est verbum* ἀνάμνησις, *quod unà cum vetere interprete alii omnes, quos ego quidem vidi, vel Commemorationem, vel, quod hîc idem est, Repetitam mentionem reddiderunt: nec sanè aliter, quàm ejusmodi vocibus reddere potuerunt.*

Nie-

Niemojevius.

Verùm non de voce, sed de rebus agitur. Mihi ita videtur, †quòd, ubi fit rei alicujus commemoratio, id sine recordatione non fiat. Immo si coram aliis [quippiam] debemus commemorare, consentaneum est, ut ipsi ejusdem non obliviscamur, sed in memoriam id nobis redigamus. Dicet, mortem Domini nostri nunquam debere nobis excidere memoriâ: verùm, quia adhuc sumus in fragili hoc corpore, & tentationibus obnoxii, non sine caussa, perpetua exercitatione in verbo divino indigem⁹, ut assiduè beneficium Dei & Domini Iesu Christi expendentes & commemorãtes, in officio Christiano exhortari nos ipsos queamus. Israëlitæ cum agno vescebantur, nonné beneficium divinum commemorabant? 6.

† Polonicè iż gdy ktorey rzeczy bywa rozpominánie/ że bez wspominánia to niebywa.

Socinus.

De re quidem, non de verbis agitur, sed tamen res ex verbis elicitur, quæ si quis spernit, is & rem ipsam imprudens aspernatur. Res, de qua agitur, est, utrum Cœna domini in eum finem instituta fuerit, ut ipsa nobis suggerat, & in memoriam revocet mortem ipsius Domini, nec ne: id quod nequaquam explicari potest, nisi intelligatur, quid sibi velit verbum ἀνάμνησις, in illis Domini verbis: Hoc facite in mei *ἀνάμνησιν. Ego quidem institutionis Cœnæ domini finem istum non agnosco, & propterea verbum istud in illis Domini verbis, non Recordationem, sed Commemorationem interpretandum esse affirmo. Quid igitur, quæso, est, quod Dominus Niem: de re ipsa agens*

gens ait, sibi videri, iż gdy ktorey rzeczy bywa ro-spominánie/ żebez wspominánia to nie bywa: *Numquid fortaße duorum istorum verborum* Ro-spominánie *&* wspominánie / *alterum Recordationem , alterum commemorationem significat? Ego sanè, quamvis linguæ Polonicæ admodum rudis, neutrum Rocordationem: sed utrumq; commemorationem significare ausim asserere. Deinde quid, obsecro, ad propositam quæstionem pertinet, vel Recordationem sine Commemoratione, (quod tamen manifestè falsum est) vel contrà Commemorationem sine Recordatione eße non poße? Neque enim quæritur, num mortis Domini utrumq;, an alterum in ipsius cæna sit, nec ne: sed num in eum finem ea fuerit instituta, ut alterum istorum, nempe recordationem ipsa in nobis gignat. Nihil igitur est, quod subjicitur, consentaneum esse, ut cum quid coram aliis commemorare volumus, ipsi ejusdem non obliviscamur, sed in memoriam id nobis redigamus, præsertim cum non oblivisci, & sibi in memoriam redigere, omnino ipsam commemorationem antecedat, & ex ipso usu Cænæ domini commemoratio quidem mortis ipsius domini proficiscatur, recordatio autem minimè, quippe quæ ipsum usum antecedere planè debeat, si modò legitimus & non præposterus is usus est futurus. Iam verò, quamvis verissimum sit, id quod ipse D. Niem: verum esse agnoscit, & me dicturum putat, mortem Domini non debere nobis umquam e memoria excidere, tamen nunquam negatum est a me, fragilitatem nostram indigere ad hanc rem præstandam adminiculis quibusdam, sed Cænam Do-*

mini propterea institutam fuiße, ut ejus usus unum ex istis adminiculis sit, hoc verò & pernegavi, & pernego, ac constanter assevero, tantùm abesse, ut quis idcirco ad Cœnam domini aut debeat, aut etiam possit accedere, ut vi ejus ceremoniæ, sumptione scilicet ejus panis & vini, sibi in memoriam Christi mortem redigat, ut, nisi antequam illuc accedat, non modò rectè ejus meminerit, sed ejus efficaciam & fructum jam interiore animo gustet ac sentiat, indignus planè sit, qui eò accedat. Cæterùm nequeo videre, cur D. Niemojevius interroget, an non Israelitæ, cùm agno illo paschali vescebantur, beneficium Dei commemorarent; quasi verò ego negem, in Cœna domini Dei beneficium commemorari, cum potiùs id urgeam atq; inculcem, & præcipuum ejus sacri ritus finem esse statuam.

Niemojevius.

Sed audiamus quippiam majus, dum ita scribit: 7.
Cæterùm quòd omnes ferè opinantur, hoc ritu, quem Sacramentum appellant, confirmari saltem fidem nostram, ne id quidem verum esse censeri debet, cum nec ullo sacro testimonio comprobetur, nec ratio ulla sit, cur id fieri possit. Quomodo enim confirmare potest nos in fide id, quod nos ipsi facimus, quodque licet a Dominum institutum, opus tamen nostrum planè est, nihil prorsus miri in se continens, aut præ se ferens, nihil denique habens, quod quicquam eorum nobis verum esse ostendat vel suadeat, ex quibus

fides nostra confirmari queat? &c. *Hujusmodi argumento nonne etiam auditioni verbi divini id adimit, quòd per eam confirmemur in fide; siquidem & hæc est opus nostrum? At legimus, ex auditione esse fidem, quæ per eandem auditionem in animis piis perpetuò confirmatur & augetur. Vsui verò sacramentorum an minus tribuere debemus quàm auditioni verbi divini? Fortasse ita videtur D. Socino. Sed non spero homines Deum timentes, & res divinas considerantes, & rectè de iis judicantes, illi hac in parte aßensuros.*

Socinus.

Videtur D. Niemojevio novum fortasse & inauditum, aut certè impium, asserere, cœnæ Domini ritu non confirmari fidem nostram, & tamen hac de re fuit ab initio inter Pontificios seu potiùs Lutheranos, & eos, qui se ab illis segregarunt, magna controversia, Pontificiis Lutheranisq; contendentibus, aliis verò negantibus, Sacramenta vim confirmandæ fidei nostræ habere, cuius rei testimonium faciunt Zvinglii scripta, ex quibus excerpta aliquot loca ad finem huius disputationis Deo volente adscribemus. Nam quòd, si cœnæ Domini usu non confirmatur fides nostra, inde sequi, ne auditione quidem verbi Dei fidem nostram confirmari, censet D. Niemoievius, idq; ex verbis & ratiocinatione mea, qua utor ad probandum, cœnæ Domini ritu fidem nostram confirmari non poße, apertè colligi putat; error & fallacia est hic, nisi ego vehementer fallor, sanè insignis. Primùm enim ego non ex eo tantùm argumen-

tor,

tor, quòd cœna Domini sit opus nostrum, quemadmodum D. Niemoievius mihi tribuit, sed ex eo simul, quod addo, nihil prorsus miri eam in se continere, aut præ se ferre: nihil deniq; habere, quod quidquã eorum verum eße nobis ostendat vel suadeat, ex quibus fides nostra confirmari queat. Nam certè, ut alia omittam, Dei verbum in se multa habet, quæ ea vera eße suadeant, ex quib⁹ fides nostra confirmari possit. Continet enim & rationes & caussas rerum, quæ nobis credendæ sunt, atq; earundem certissima testimonia partim ostendit, partim planè verisimilia facit. Quæ omnia a ritu ipso cœnæ Domini per se, qualis & institutus & divinitus commendatus nobis est, abeße constat. Simplex enim est actio nostra, omnibus probationibus eorum, propter quæ fit, quod ad nos ipsos attinet, destituta, ex quibus sanè, si vera esse credantur, non confirmatur tantùm, sed etiam gignitur fides nostra. Atqui ista vera eße, aliunde vel docendi vel commonefaciendi sumus, quàm ex hac ipsa actione, ad quam etiam obeundam minimè accedere debemus, nisi jam de istis & docti & commonefacti, quantũ sat est, simus. Si quid igitur ipse cœnæ Domini usus hac in parte præstare queat, ut scili: quidquã suadeat eorũ, propter quæ fit, id nullo modò nostrûm ratione, qui hoc ritu decenter utimur, sed aliorum quorumdam, ut præstet, neceße est, quibus videlicet fortasse verisimile fiat, nos non usuros eiusmodi ritu, nisi caußæ, quas eius utendi profitemur, nobis quodammodo compertæ essent, aut saltem dignæ forent, quæ veræ esse crederẽtur. Quod tamen (quæso) quàm

per se

per se ipsum leve est ad fidem faciendam, quamq; illis inferius, quæ nobis, antequam actionem istam obeamus, istarum caussarum veritatem probant. Et sanè ridiculum prorsus videtur affirmare, cuiquam ex eo ipso, quod ipsemet facit, quidquam suaderi eorum, quæ ipsum ad id faciendum impulerunt, & ad quæ prædicanda & commemoranda potissimùm id facit. At deinde animadvertendum est, non ipsa auditione verbi Dei, quæ opus nostrum fortasse aliquomodo dici potest; sed verbo ipso audito confirmari, immo etiam gigni fidem nostram. Quare cum Paulus ait, fidem esse ex auditu, intelligendum est, fidem non gigni nisi ex aliqua re audita, quam verbum Dei esse, ibidem statim idem Paulus docet, quod verbum nullo prorsus pacto nostrum opus dici potest; nostrum enim nomine hîc necessariò ii intelligendi sunt, qui Dei verbum audiunt, quemadmodum cum de Cœna domini agitur, ii sunt intelligendi, qui eam (ut Pauli verbo utar) comedunt. Iam ii, qui verbum Dei audiunt, non ipsi profectò id annunciant, sive ejus auctores aut ministri ullo modo sunt. At ii, qui Cœnam domini comedunt, sine dubio ipsi ritum Cœnæ Domini peragunt, atq; id ipsum faciunt, de quo quæritur, an ipsorum fidem, nec ne confirmet? Quòd si Dei verbum nullo modo nostrum est opus, plurimum abest, ut hac in parte cum Cœna domini conferri queat, quæ, ut disertè, nec sine caussa affirmavi, opus nostrum planè est. Qua de re in sequente particula agemus, & differentiam inter ipsam & Dei verbum, quod pertinet ad statuendum, cujus sint opera, latiùs ex-

ùs ex-

ùs explicabimus. Hîc tantùm monebimus, valde mirum videri posse, D. Niem: ubi de confirmanda fide nostra agitur, nullo pacto ferre posse, ut usui Sacramentorum anteponatur verbi Dei auditio, immo ita loqui, quasi manifestò ille huic præstet, cum tamen certissimum sit, verbum Dei non modò confirmare, sed etiam, ut paullo antè dictum est, & ex divino testimonio, quod ipse D. Niem: citaverat, ostensum, etiam gignere in nobis fidem, quod certè iis, quæ sacramenta vocantur, nemo tribuere audebit umquã.

Niemojevius.

Dominus noster Iesus Christus, porrigens panem, commemorat corpus suum pro peccatis nostris traditum; similiter calice [porrecto,] sanguinem pro peccatis effusum. Quod dum audio, & apertissimum horum omnium typum in usu Cœnæ Domini habeo, an non corroborari in fide debeo; quando hæc verba a Christo semel prolata, in usu Cœnæ domini ita considerantur ac recipiuntur, non ut verba humana, sed ut verba Christi Domini, & actio Cœnæ domini, licèt hominum manibus administretur, nihilominus tamen repræsentat illam actionem, quam Christus Dominus manibus suis propriis administrare dignatus est. Vnde contra D. Socinum concludere possumus, quòd legitimus Cœnæ domini usus, non tantùm sit opus nostrum, sed etiam opus Christi. Id enim facientes in memoriam nobis redigimus sanctam illam actionem Christi, quam non propter se, sed propter suos credentes instituit. 8.

Soci-

Socinus.

Quia in Cœna Domini, ad Christi ipsius eam instituentis imitationem, mentio fiat corporis Christi pro peccatis nostris traditi, & sanguinis fusi, non idcirco ex ipsa Cœna domini fides nostra confirmari potest. Nam aut quis, antequam ad Domini cœnam accedat, ista vera esse credit, aut non credit. Si non credit, præterquam quòd indignus planè est qui Cœnæ domini sit particeps, quomodo, quæso, confirmabitur ejus fides, quæ nulla est, aut quomodo mentionem istam simpliciter fieri audiens, nec ad ista, quæ affirmari audit, quidquam addi animadvertens, quod ea confirmandi vim ullam habeat, ut ea vera esse credat, adduci poterit? Numquid panis fractio illa, & vini in poculum infusio, eorumvé sumptio probat, Christi corpus pro nostris peccatis fractum fuiße & sanguinem fusum? Nihil minùs. Nihil enim prorsus revera commune hæc inter se habent, & naturâ conjunctum, sed tantùm similitudinem quandam, quæ etiam per se non apparet, nec nisi ex iis, quæ ibi dicuntur & commemorantur, intelligitur, tantum abest, ut ipsa ibi dictorum & commemoratorum fidem ullam cuiquam facere possit. At enim tamquam a Christo olim dicta repetuntur ista, ut quidem D. Niem. placet; quid tum postea? Num, rogo, iste qui vera illa nondum esse credit, jam Christo fidem adjungit, sed nondum audivit hæc ab illo fuisse dicta; aut quia tamquam a Christo olim dicta repetuntur, ideo etiam revera a Christo olim dicta fuiße sibi persuadet? Nemo, arbitror, non videt, quàm hæc vel absur-

absurda vel falsa sint. Quòd si quis, antequam ad Domini Cœnam accedat, jam ista, ut quidem oportet, vera eße credit, quid, obsecro, ejus fidei addi poßit, iis ipsis simpliciter commemorandis? Annon apertè constat, coram jam ista credentibus ea non ideo commemorari, ut magis firmiúsve illa vera eße credant, sed ut communiter istorum jam firmiter creditorum memoria celebretur, deq; eis gratiæ agantur? Nam & in hunc ipsum finem ad eum ritum peragendum omnes conveniunt; si modò ritè eum peragere velint. Nec iam firmiter ista credenti, adeoq; (ut Cœnâ Domini usuro neceße est) eorum vim & fructum sentienti, quidquam ad credendum firmitatis adiungere valet, quòd hæc tamquam a Christo olim dicta repeti audiat: quippe qui vel tam planè persuasus sit, ea a Christo ipso fuiße dicta, vel certè novam nullam eius rei probationem hinc habeat, aut si tamen habet, multò iis inferiorem habeat, quibus ad id credendum priùs adductus fuit. Sed prætereà diligenter considerandum est, minùs verum eße, in Cœna Domini ita mentionem fieri corporis Christi pro peccatis nostris traditi & sanguinis fusi, quasi Christi verba in ipsa instituenda Cœna dicta repetantur, & eius nomine iterum proferantur. Neque enim in hunc finem Christus ea verba protulit, eavé suo nomine postea repeti iußit: sed sic locutus est, quinam finis & usus esset eius ritus, quem instituebat, & suis discipulis non quidem ipsius nomine, sed proprio ipsorum posthac peragendum. Nulla etiam est præscripta a Christo verborum forma in ritu hoc peragendo: ut

do: ut præter id, quod Historia ipsa docet, ex suo capite Pontificii somniarunt. Sed neque institutum, ut unus aliquis Christi personam hîc repræsentet, & ejus nomine, quemadmodum ipse fecerat, panem & vinum cæteris porrigat. Nam quid hoc ad Christi mortem faceret ab omnibus prædicandam & commemorandam, quem huius ritus præcipuum finem esse ex Paulo constat? An non potiùs ad hunc finem requiritur, ut omnes eadem ratione & modo, ex eadem mensa sibi ex eodem pane & vino pariter sumant? Certè eos ipsos, qui ab initio in reformatis Ecclesiis uni, certo homini, eiq; verbi Dei ministro, hoc munus assignârant panis & vini cæteris porrigendi, nõ hoc animo id fecisse, ut is quodammodo Christi vicẽ ea in re obiret, illud satis indicat, quòd, ut is nõ minùs quàm cæteri ex eodẽ pane & ex eodem vino sumeret, nemine licet porrigente, statuerunt: neq; enim vel legimus, vel verisimile est, Christum ipsum, cùm ritum hunc instituit, ex eo pane & vino, quod discipulis suis porrexit, sumpsisse. Non igitur actionem illam Christi in hoc ritu instituendo Cœna domini repræsentat, quemadmodum D. Niemoievius *opinatur: sed Christi corporis fractionem & sanguinis fusionem adumbrat, & sic eâ peragendâ Christi mors, quam pro nobis subiit, commemoratur & prædicatur.* Hoc facite, *inquit Christus,* in meam cõmemorationem. *Quidnam illud est, quod fieri jubet Christus, & quænam aut qualis est ista Christi commemoratio? Vtrumq; explicat Paulus statim subjiciens:* Quotiescũq; enim comeditis panem

hunc,

hūc, & calicē bibitis, mortem Domini annū-ciatis, donec veniat. *Ergo id quod jubemur facere, non est actionem illam Christi totam prorsus imitari, sed panem illum comedere & calicem bibere, non quidem ad ipsam Christi actionem illam, sive ex toto, sive ex parte quodammodo renovandam, sed ad Christi mortem annunciandam. Quocirca frustra conatur D. Niemojevius ostendere Cœnam domini, quæ a nobis comeditur, non modò opus nostrum, sed etiam ipsius Christi esse, ex eo, quòd ibi scilicet actio illa Christi repræsentetur & commemoretur, & frustra (ne quid gravius dicam) affirmare audet, ritum istum institutum esse a Christo non propter se, sed propter suos fideles, cum ex ipsius Christi & Pauli verbis manifestum sit, propter se illum institutum fuisse, id est, ad sui commemorationem, suæq; mortis prædicationem, sine ulla mentione boni alicujus, quod ipsius fideles inde percepturi eßent, nedum propter ipsos fideles, non autem propter Christum hic ritus institutus dicatur. Scio quidem, Christianorum vulgus ita ad Cœnam domini accedere, quasi a Christo aliquid per ejus ministri manum accepturum, quæ persuasio omnis erroris, qua circa hunc ritum extitit, pravæq; superstitionis & idololatriæ tandem prima origo & caussa fuit. Nam si vel hoc unum, ut sacris litteris testatissimum est, sic nobis Antichristianus spiritus illibatum reliquißet, Cœnam videlicet Domini ex ipso Christi instituto nostrum planè eße opus ad ipsius Christi nomen concelebrandum prorsus pertinens, non autem ad aliquod bonum, tam-*

quam a Christo ibi datum, nobis comparandum, quàm longissimè perpetuò absuißent a Christianorum cœtibus tot tantaq́; circa hunc sacrum ritum errorum monstra atq; portenta. Ex prædictis satis constare arbitror, quantum inter Cœnam domini & Dei verbum intersit, quod attinet ad statuendum, cujusnam sint opera: Siquidem verbi Dei annunciatio, quæ propter nos nostramq́; salutem instituta est, opus ipsius Christi censeri debet. Cujus ea in re vicem gerunt ii, qui illud annunciant, Et Christus ipse, qui per suos fideles ministros nobis salutis viam prædicat, nosq́; ad fidem in ipso collocandam hortatur & excitat, ac per eosdem monet, ut ad sui memoriam ex ipsius instituto ad panem frangendum & comedendum, vinumq́; infundendum & bibendum conveniamus: non autem ad hunc panem & vinum a se per eorundem manus sumendum incitat.

Niemojevius.

9. *Et non sine caussa poculum appellat poculum novi testamenti; quæ verba explicet D. Socinus, prout ipsi placet, nihilominus tamen fateri cogetur, aut sigillum, aut signum, aut testimonium novi fœderis [esse] usum Cœnæ Domini. Quare non video, quo pacto usui Cœnæ domini illud velit adimere, quòd, cùm sit monumentum ac pignus quoddam novi fœderis, fidem in nobis confirmet? Quandoquidem fœderi, quod Deus nobiscum per filium suum dilectum pepigit, inclusa est fides, & sine fide participes divini fœderis eße non possumus. Vtentes igitur signo, vel sigillo, vel testi-*

testimonio novi fœderis, profectò in fide nostra confirmari & certificari possumus.

Socinus.

Nusquam legitur, Christum appellasse poculum illud poculum novi Testamenti, sed ipsum novum Testamentum, ut est apud Lucam & Paulum: Vel sanguinem suum N. Testamenti, ut est apud Mat: & Marcum. si modo demonstrativum illud pronomen τοῦτο, *ad ipsum poculum referendum est, & non potiùs ad vinum, quod poculo continebatur. Iam cur Christus poculum illud N. Test: appellaverit, statim intelligetur, si constiterit, cur, seu idem poculum, seu vinum in ipso contentum, suum N. Testamenti sanguinem vocaverit, præsertim cum non simpliciter novum Testamentum: sed novum Testamentum in suo sanguine esse dixerit. Certum est autem, si Christus poculum illud sanguinem suum novi Testamenti esse dixit, poculi nomine vinum in ipsó contentum intellexiße, qua sermonis usitatissima figura usus est manifestè Paulus de hoc ipso ritu verba faciens, calicem illum bibi affirmans. Cur verò suum sanguinem Christus vinum illud vocaverit, jam explicatum est a me pluribus verbis in eo scripto, quod D. Niem: oppugnat. Ex quibus (ut uno verbo dicam) idcirco vinum illud a Christo suum sanguinem appellatum fuisse apparet, quòd vino illo Christi sanguinis commemoratio fieri debeat. Iam quòd addit N. Testamenti, ad vim sanguinis sui exprimendam addit, siquidem Christi sanguine N. Testamentum confir-*

matum fuit. Hinc apparet, cum ipsum poculum Novum Testamentum esse in suo sanguine, Christus dixisse legitur, aliud nihil intelligendum esse, quàm vini ex illo poculo potu Novi Testamenti, quod nobiscū suo sanguine interveniente pepigit, seu potius sui sanguinis, qui ad N. Testamentū confirmandū fusus fuit, cōmemorationem fieri, ex qua commemoratione nullo modo confirmatur fides eorum, qui commemorationem ipsam (ut sic dicam) faciunt, immo firma fides, qua jam sunt præditi, declaratur: si modò dignè ac firmè ab ipsis ea commemoratio fiat. Quòd igitur N. Testamenti appellatio poculo seu vino illi tribuatur, nihil pertinet ad probandum, eo fidem illud bibentium confirmari, etiamsi ipso N. Testamento fides nostra non modò confirmetur, sed etiam gignatur. Neque enim ideo appellatio ista illi tribuitur, quia N. Testamentum in memoriam bibentibus revocet, ipsisvé testetur aut significet: sed quia ipsi bibentes novum Testamentum prædicant & commemorant, idq́ secum pactum fuisse aliis testantur ac significant. Testantur, inquam, & significant, non quia id probent, ejusvé rei fidem faciant: sed quia rem sic se habere profitentur, sicq́ sibi persuasum esse indicant. Nihil igitur contra me concludi posset, etiamsi præter id, quod in sacris litteris expressum est, concederem, Cænam domini aliquomodo testimonium, aut signum seu sigillum N. Testamenti esse, cum appellationes istæ nec effectum illum necessariò significent, qui in ipsis Cænam domini comedentibus fiat, & non propter fidei confirmationem illam, quæ

ab ipsa

ab ipsa Cæna proficiscatur, sed tantùm propter animi & fidei indicationem & declarationem, quæ in ea fiat, admitti possint.

Niemojevius.

Sed videns D. Socinus, difficile sibi esse negare, Cænam domini fidem in nobis confirmare, coactus est id fateri, ita scribens: Postremò animadvertendum est, posse quidem in ipsa Cæna domini celebranda confirmari & augeri fidem: sed non ex illa panis & vini sumtione, nec ex virtute aliqua divina, quæ ibi potiùs quàm alibi exeratur: sed ex mutuis cohortationibus, mutuoq; Christi præceptorum obedientiæ exemplo, ex solenni illa commemoratione & celebratione beneficiorum Dei & Christi, & denique ex ipso divino verbo ceremoniæ adjuncto, *&c. Vide quomodo veritas homines constringat. & quisnám ex nobis Cænam Domini sine his rebus, & præsertim sine doctrina verbi Dei describit & statuit? cum verò coactus fuerit fateri, his rebus fidem & confirmari & augeri, quæ caussa illum impulit, ut scriberet, actione Cænæ Domini fidem non confirmari? Istiusmodi repugnantiæ in scripto D. Socini sæpe reperiuntur.* 10.

Socinus.

Nulla repugnantia est in verbis meis neque hîc, neque, ut spero, alibi. Cum quæritur, utrum Cænæ Domini ritus fidem nostram confirmet, an id ipse per se faciat, quæritur, & eorum vi, quæ ipsius pro-

pria sunt, non autem ex re aliqua vel adjuncta, vel aliis actionibus communi. Adde, quòd in ipsa quæstione non ejus, quod ab aliis aut separatim, aut communiter ibi fit, ratio habetur: sed ej⁹, quod quisq; per se facit. Adeò, ut id tãdem quæratur, numquid is qui ad cœnam Domini accedit, & ritè panem illum ac vinum sumit, ea ipsa sumptione suæ fidei confirmationem aliquam, nec ne, nanciscatur. Mitto, quòd id quæritur, num in hunc ipsum finem cœna Domini & instituta fuerit, & comedatur, ut fides eam comedentium confirmetur. Hæc autem ferè omnia nõ solum ex eorum scriptis qui ante me hac de re disputarũt, sed etiam ex toto ipso scripto meo potissimùm verò majore ex parte, ex ipsis ejus scripti verbis, quæ hîc a Domino Niem: sunt recitata, apertè constant. Nec dubium est, quin ipse D. Niem: unà cum aliis, contra quos in meo scripto disputo, sentiat, cœnam Domini ideo confirmare fidem nostram, quia sit sigillum & testimonium, quo Deus nobis sua promissa obsignet, atque ob oculos quodammodo ponat, quemadmodum ex ejus scripto contra Emanuelem Vegam perspicuum est. Quid igitur mihi contra sententiam hanc in meo scripto tacitè disputanti, & quæstionem, ut eam modo exposui, me accipere, non obscurè declaranti, adversari potest, quòd ipse ibidem fatear, in Cœna Domini celebranda posse confirmari & augeri fidem nostram ex rebus vel illi adjunctis, vel ipsius non propriis, & non ab unoquoque per se, sed ab aliis, vel separatim, vel communiter factis? Quamvis enim D. N. dicat, neminem ex iis, qui cum ipso sentiunt,

tiunt, describere aut statuere cœnam Domini sine illis a me commemoratis rebus, & præsertim sine doctrina verbi Dei: tamen non quid vel ipse vel alii dicunt, hîc quærendum est, sed quid verum sit. Dico igitur ex quatuor a me commemoratis rebus duas esse, sine quibus Cœna Domini ritè celebrari potest, & sic inter adjunctas numerandas esse, videlicet mutuas cohortationes & verbum divinum. De eo enim divino verbo sum locutus, quod præter illud est, sine quo ritus ipse peragi fortaße nullo modo potest, quod expreßum est a me illis verbis, Ceremoniæ adjuncto. Iam nihil vetat, quo minùs Cœna domini ritè celebretur absque ullis mutuis cohortationibus, & sanè alioqui vix umquam apud nos ritè celebrata fuisset; siquidem apud nos minister tantùm verbi Dei in ea celebranda loqui solet, cæteris omnibus tacentibus. Verbum porrò divinum, vel nullum reverâ (quidquid alii omnes sentiant) est in ea celebranda necessarium, vel certè non ejusmodi, quo cujusquam eam celebrantis fides confirmari queat. Satis enim omnino eße videtur, ut in ea celebranda simplicissima mentio fiat corporis Christi pro nobis traditi, & sanguinis fusi, quæ ipsa per se vel divinum verbum dici nequit, vel certè, ut supra 8 particula ostensum est, celebrantium fidem confirmandi nullam vim habet. Quamquam præterea ex Pauli verbis intelligi potest, ne hoc quidem neceßarium eße, ut in Cœna domini celebranda mentio ista apertis verbis & disertè fiat. Nam apud Corinthios illam non fuiße solitam fieri, id demonstrat, quòd Paulus illis Christi

institationem in memoriam revocat, nec interim tamen eos reprehendit, quòd mentionem istam disertis verbis facere omitterent, reprehensurus sin; dubio, si eam necessariam judicasset. Videtur igitur statuendum, commemorationem & prædicationem Christi mortis, quæ necessariò fit in Cœna domini ipsa illa panis & vini fractione & infusione, eorumdemq; sumptione contineri, indevé proficisci, non autem ex verbis illi adjunctis. Id quod indicant satis apertè verba illa Pauli: Quotiescũq; enim panẽ hunc comederitis & poculũ biberitis mortẽ Domini annũciatis. *quamquam Erasmus verbum Græcum* καταγγέλλετε, *eò quòd non indicativi, sed imperativi modi esse censuerit, non* annũciatis: *sed,* annũciate, *interpretatus est, quasi Paulus non quidem moneat, quid eo pane comedendo & poculo bibendo fiat; sed jubeat, quid præterea fieri debeat. Quam interpretationem nullo modo mihi ferre videtur dictio* Enim, *in initio horum verborũ posita: quæ,* Igitur, *potiùs esse debuisset, si ista mens Pauli fuisset. In Agni certè paschalis ceremonia ad transitus illius seu transilitionis Domini memoriam instituta & usurpata, nullam legimus disertis verbis ejus rei commemorationem fuisse factam, immo legimus Mosen in eo ritu instituendo Israelitis præcepisse, ut si ipsorum filii interrogassent, quid sibi vellet cultus ille, curvé ab ipsis servaretur, tunc illis id exponerent.* Ex *quo constat, in ipso ritu peragendo, ejus caussam disertè exponere, minimè fuisse necessarium. Apud me quidem vel hoc exemplum rei præser-*

tim

tim tantoperè Cœnæ domini similis, & cui Cœna Domini quodammodò successisse videtur, maximum pondus habet ad persuadendum, in Cœna domini ne ipsam quidem mentionem Christi corporis pro nobis traditi, & sanguinis fusi disertis verbis faciendam necessariam planè esse. Qua tamen de re nihil nunc statuo: satis enim habeo ostendiße, verbum Dei, ex quo fides nostra confirmari possit, in Cœna domini non eße neceßarium. Adde autem supra dictis, quòd nec mutuarum cohortationum, nec verbi Dei ratione, quibus in Cœna domini confirmari & augeri fides nostra possit, ulla hîc nostra uniuscujusq; videlicet per se, actio est. Quare nec ad quæstionem nostrã eorum consideratio quidquam pertinet. Iam ex reliquis duobus a me commemoratis rebus una, id est, mutuum Christi præceptorum obedientiæ exemplum, nequaquam propria est Cœnæ domini, quemadmodum nec etiam duæ, de quibus jam egimus, quæ propterea, etiamsi adjunctæ non essent, nihil tamen ad ipsam quæstionem pertinerent. Altera verò, id est, solennis illa commemoratio & concelebratio beneficiorum Dei & Christi, neq; ipsa Cœnæ domini est propria, cum nihil impediat, quò minùs alia ratione, ut quotidie ex parte fit, Dei Christiq; beneficia & commemorentur & concelebrentur. Nam quòd solenniter id fiat, hoc ad fidem confirmandam nihil pertinet. Intelligendum est autem, cum dico, poße fieri, ut, commemoratione illa & concelebratione beneficiorum Dei & Christi, fides nostra in Cœna domini confirmetur & augeatur, me non ita loqui,

quasi ea ratione nobis Dei Christiq́; beneficia in memoriam redigantur: hoc enim pernego: sed propterea ita loquor, quia cùm videmus, tot alios nobiscum alacriter atque constanter eorum Dei & Christi beneficiorum memoriam celebrare, ex quibus fides nostra alitur & sustentatur, facilè fit, ut tali exemplo magis etiam commoveamur, & hæc, quæ jam firmiter ad salutem nostram credimus, firmiùs etiam credamus. Ex quo apparet, quidquid confirmationis & augmenti fidei nostræ ex commemoratione & concelebratione ista in Cœna domini potest proficisci, id non actioni illius, cujus fides confirmatur & augetur: sed aliorum communi actioni tribui debere; hoc autem, ut suprà monuimus, extra quæstionem est. Atq; hoc idem dicendum est de exemplo obedientiæ præceptorum Christi, quod in Cœna domini habetur. Satis, arbitror, me ostendisse, me mihi ipsi nihil prorsus adversatum fuisse, & quidquid, ut candidè, quemadmodum decet, agerem, in cœna domini celebranda esse posse dixi, quod fidem nostram confirmet, id omne, quod ad ipsam Cœnam domini attinet, planè ex accidente esse, quatenus præsertim quæritur, utrùm Cœnæ domini ritu fides nostra, nec ne, confirmetur.

Niemojevius.

11. *Sed ulteriùs progrediamur, & argumenta D. Socini audiamus, dum ita scribit:* Vt igitur ad propositum revertamur, & concludamus, dico in sumptione illa panis & vini, quæ fit in Cœna domini, nihil præter panem illum & vinum,

num, ſive a credentibus ſive a non credentibus accipi, nec corporaliter, nec ſpiritualiter, &c. *Iſtiusmodi ſermonem fidelibus horribilem eſſe neceſſe eſt. Nam etiamſi panis & vinum naturam ſuam non perdat aut immutet, nihilominus, ratione inſtitutionis Domini, quam fideles commemorant,† non poteſt pro ſimplici pane reputari atque haberi: hac enim ratione cogeremur præſtantius quid ſentire de ſanguine pecudum ſub lege, qui in hunc uſum ſeparatus, ut eſſet ſanguis veteris fœderis, certum eſt, quòd jam habuerit quippiam præſtantius, quoad ſignificationem & obſignationem, quàm ſimplex pecudum ſanguis.† Et tam ingrato animo ſuſcipiemus pignora atq; monimenta a Chriſto Domino inſtituta & commendata, ut non plus illis tribuamus, quàm ſimplici pani & vino?*

† nie może być proſtỹ chlebem poczytány ꝛc.

† A będźie myſz ták niewdźięcznymi vpominkow ꝛc.

Socinus.

Profitetur hoc loco D. Niemojevius, ſe argumẽta mea exponere velle, & interim tamen nullum argumentum meum exponit, ſed ſimplicem nudamq; ſententiam quodam loco meo recitato, qui epilogus quidam eſt, eoqúe omiſſo, qui priùs in meo ſcripto occurrit, ubi eadem ſententia unâ cum nonnullis ſuis probationibus & argumentis latiùs explicatur, quemq; ſi recitâßet, non habuißet, cur diceret, verba mea horribilia fidelibus eſſe debere. Sed videamus ecquidnám horribilis contineat, aut etiam præ ſe ferat fidelibus ſimplex ipſa mea nudaq; ſentẽtia, ut loco ab ipſo recitato legitur: Dico igitur in ſumptione illa panis & vini, quę fit in Cœna domini, nihil

nihil præter ipsũ panẽ & vinum a credẽtibꝰ, sive nõ credẽtibꝰ accipi, nec corporaliter, nec spiritualiter. *Quid hic, quæso, homini fideli horribile? Certè Zvinglius & alii, qui, ut ipsi homines nostri sentiunt, primi omnium omnes perniciosiores crassioresq́ de Cœna domini opiniones ex Christi Ecclesia exterminare cœperunt, hoc idem dixerunt; quippe qui aperte vidissent, Cœnam domini non eo institutam fuisse, ut ibi aliquid ad salutem nostram accipiamus, sed ut ad eam pertinentia accepta quædam commemoremus, deq́ eis gratias agamus. Ex quo fit, ut homini fideli potiùs horribile videri possit, si quis Christi institutum & totam religionis Christianæ rationem pervertens asserat, pane illo ac vino sumendo aliquid præterea ad salutem nostram pertinens sumi, quamvis ea de re nihil prorsus appareat. Hypocritis ac superstitiosis hominibus sunt ista relinquenda, qui hac sola via (per speciẽ nimirum fidei, quæ Deo habeatur, commendandæ) vel sibi ipsis videlicet vel aliis persuadendi quædam mira, quæ Deus in quibusdam ritibus præstet, non apparere, sed credẽda tamen nobis esse, sensim ac pedetentim progredientes portentissimas tandem ac perniciosissimas quasdam opiniones in Dei Ecclesiam invexerunt. A via ista nondum penitus recedens D. N. ait, panem illum & vinum in Cœna domini non posse esse simplicem panem & vinum. Nam si ita res se habet, ergo aliud quidpiam sunt præter panem & vinum, cumq́ intereà sensibus nostris nihil omnino præter ipsum panem & vinum appareat, mirum tamen quiddam*

& pla-

& planè inusitatum, ac præter id, quæ umquam Deum fecisse constet, credendum nobis hîc est. Sed explicet D. Niem', quid illud sit. & si ex Christi instituto, quo ipse hîc nititur, id peti vult, dicat necesse est, illud esse ipsius Christi corpus pro nobis traditũ, & & sanguinẽ pro nobis fusum; nihil enim aliud præterea substantiale, ut sic loquar, quodq́; efficere possit, ut panis ille & vinum non sit simplex panis & vinum, in Christi instituto commemoratur. Atqui ipsemet D. N. opinionem, quòd cum pane & vino conjunctum sit ipsum illud pro nobis traditum Christi corpus, & ipse ille sanguis fusus, nisi memoria me fallit, in suo scripto contra Vegam planè rejicit. Verùm, arbitror, ipsum hoc loco simplicis, *seu,* prosteº/ *nomine aliud intellexisse, quàm ipsum verbum sonat, id quod ex absurdo, quod inde colligit, si diceretur, panem illum & vinum, simplicem, seu* prosty/ *panem & vinum esse, animadverti potest. Sequeretur enim, inquit, nos præstantius quid sentire de sanguine pecudum sub lege. Nam certè sanguis pecudum, quidquid alioqui præstaret, simplicissimus tamen sanguis pecudum erat. Videtur igitur nomen* simplex, *seu* prosty/ *pro* vulgari, *seu* miásto pospolitego *usurpâsse. Sed quid contra illa verba aut sententiam meam, si panis ille & vinum haud vulgaris panis & vinum censendum sit? id enim ego facilè concedo, cum ejus usus ad sacrum divinitusq́; institutum ritum obeundum pertineat. Nihil ego aliud loco a D. N. citato dixi, quàm nos pane illo & vino sumendo, nihil*

præter

præter panem ipſum & vinum ſumere. Hoc autem nullo modo cauſſas & effectus non vulgares nec uſitatos panis & vini ſumendi ab hoc ſumendo pane & vino excludit: ſed in eo vis eſt, quænam ſint iſtæ cauſſæ, quivé effectus. Putat D. N. illo pane & vino ſignificari nobis & obſignari novum teſtamentum ſeu fœdus, & tamquam a minore, a ſanguine pecudum argumentatur, quo ſignificatum & obſignatum fuerit fœdus ſeu teſtamentum vetus. Ego verò exiſtimo, non quidem panem illum & vinum quidquam ullo modo nobis, ſed nos eo ex Chriſti præſcriptione ſumendo aliis quidpiam aliqua ratione ſignificare. Ego verò novum teſtamentum ſeu fœdus obſignare prorſus nego. Argumentum enim D. N. a ſanguine pecudũ ductum, non rectè ductum eſt: ſiquidem ſanguini illi non vinum illud, quod in Cœna domini bibitur, ſed Chriſti ſanguis reſpondet, quo confirmatum fuit novum fœdus, quemadmodum ſanguine illo pecudum vetus fuerat confirmatum. Vinum autem illud non adhibetur in Cœna domini ad confirmandum novum fœdus, ſed ad Chriſti ſanguinem, quo ſemel tantùm in æternum confirmatum fuit, adumbrandum & commemorandum. Itaque multò præſtantior ſine dubio reſpectu veteris fœderis fuit ſanguis ille pecudum, quàm reſpectu novi ſit panis ille & vinum, tantùm abeſt, ut argumentum ab illo reſpectu veteris fœderis, ad iſta reſpectu novi, tanquam a minore ad maius duci poſſit. Adde quòd nulla in propoſito noſtro recta comparatio inter hæc & illum fieri poteſt, cum ille ſemel tantùm in veteri fœdere ſanciendo

endo adhibitus fuerit; hic verò in novo commemorando identidem adhibeatur. Quamquam D. N. in sua argumentatione sanguinem illum pecudum intellexisse, qui quotidie sub vetere fœdere fundebatur, ostendunt verba ipsius illa, pod Zakonem / id est, sub lege. Nam sanguis ille, qui semel tantùm in vetere fœdere sanciendo fuit adhibitus, non reverà sub Lege, sed potiùs in Lege, approbante populo, ferenda adhibitus fuit, ut ex loco ipso apparet Exod: 24. ubi etiam ob hanc caussam sanguis illius fœderis appellatur. Atqui sanguis ille, qui quotidie in vetere fœdere fundebatur, nusquam, (quod credam) illius fœderis sanguis appellatur. Cæterùm perpendenda sunt verba illa D. Niem: Y bedziemyß ták niewdzięcznymi vpominkow / ꝛc. Quamvis enim suprà Cœnam domini † vpominkiem novi testamenti esse dixerit, tamen quia nondum rectè intelligebam, quid sibi eo nomine vellet, id silentio pertransii. Nunc verò ex istis verbis intelligo, eum omnino velle eo nomine (cui etiam alioqui arbitror hanc notionem subesse) rem significare, quæ quasi pignus quoddam nobis quidpiam in memoriam revocet, quam vulgò memoriale appellant. Nam agit hic de grato animo nostro erga Christum, ratione † vpominkow ab ipso institutorum & commendatorum, quæ scilicet, ut ipsi placet, sunt panis ille & vinum quod in Cœna domini sumitur. Itaque pro concesso sumit, Christum in hunc finem instituisse & commendasse ritum istum, ut nos beneficio afficeret, hac videlicet ratione nobis seipsum suamq; mortem in memoriam subinde

† monimentum.

† monimentorum.

subinde revocando. Sed hoc, ut pote maximè in hac disputatione controversum probare oportuisset, non autem pro concesso sumere.

Niemojevius.

12. *Sed quid ulteriùs scribat, audiamus:* Sunt, qui omnino credant, cœnam Domini nobis testari Dei erga nos benevolentiam. Hoc nullo modo verum esse potest &c. *At quid aliud est, mortem Christi annunciare, quàm Deo pro beneficiis ipsius, qui filium suum dilectum in diram mortem propter delicta nostra tradidit, gratias agere? gratias verò hoc nomine agentes Deo, nonne in hoc beneficio ab ipso accepto certificari & confirmari debemus? Et mira sunt ea Domini Socini verba, dum negat, Cœnam Domini amorem Dei adversum nos testari; cùm antea fuerit confeßus, illam propterea esse institutam, ut Deo & Christo pro ineffabili amore gratias agamus. An per religiosam gratiarum actionem, & celebrationem memoriæ mortis Christi, beneficium Dei, & Christi gratia in pectoribus nostris renovari & confirmari non debet?*

Socinus.

Immo mirum est, D. Niemojevium contra ipsum sensum communem contendere, ipsam actionem gratiarum pro benevolentia aliqua, poße illi ipsi, qui gratias agit, eandem benevolentiam testari. Ergo, si ei credimus, potest quis suo ipsius facto sibi ipsi alterius factum seu animum testari, quamvis etiam sibi factum suum jam cognitum, & sine cujus cognitione

ac per-

ac persuasione antecedente factum istud suum existere non possit. Hujus sententiæ absurditatem, atque adeo (ut sic dixerim) impossibilitatem videtur ipse D. Niem: sensisse, cum in suis rationibus concludendis non testandi, sed (sic enim oportet) certificandi, confirmandi & renovandi verbis sit usus, & sic quæstionis terminos mutaverit, ut minùs absurdè concluderet. Quæ enim istis verbis significantur, absque ullo vero testimonio ex ipsa re manante, sed sola excitatione, & commonefactione eorum, quæ jam aliunde percepim⁹, fieri in nobis alicujus rei vi possunt. Id autem quod verbum testari significat, nullo modo sine vero testimonio ex ipsa re manante fieri potest. Iam de iis, quæ istis aliis verbis significantur, ex parte suprà satis egimus: ostendimus enim, quidquid confirmationis fidei nostræ ex Cœna Domini proficisci potest, id quod ad ipsam cœnam Domini & quæstionem nostram attinet, ex accidente esse. Quod idem de confirmatione & certificatione in nobis divinæ erga nos benevolentiæ dici debere apparet. Porrò quod ad renovationẽ attinet, si id ita accipitur, quasi in cœna Domini benevolentia divina, quæ nobis memoriâ quodammodo excidisset, in mentem nobis recurrat, nihil a veritate alienius excogitari potest, cum, ut sæpius dictum est, nemo dignè ritum istum obire possit, nisi jam mortis Christi non solùm rectè meminerit, sed etiam ejus fructum sentiat. Sin verò aliter verbum renovationis accipitur, jam per ea, quæ de confirmatione, & certificatione diximus, renovationi quoque satis factum est.

Niemojevius.

13. *Sed audiamus miras (ne quid dicam aliud) argumentationes:* Certum enim esse debet, nulla alia ratione istud testimonium a Cœna Domini proficisci posse, (si modò proficiscitur) nisi quia illa nobis testetur, Christum Dei filium, ex ipsius Dei voluntate pro nobis mortuum fuisse, & corpus suum frangendum, sanguinemque suum fundendum nostri caussâ dedisse. Atqui hoc nobis nullo pacto testatur cœna Domini. *&c. Ecquid magis erroneum potuit scribere? Dominus Iesus Christus instituens sanctam suam cœnam, traditionem corporis sui in mortem, & fusionem sanguinis commemorat, & in commemorationem sui id facere jubet: Dominus autem Socinus affirmat, usum cœnæ Domini non testari mortem Christi, quam ex Dei voluntate subiit &c. Cor pium ad hæc verba contremiscat.*

Socinus.

Apparet, Dominum Niemojevium in testandi verbo deceptum fuiße, & satis insigniter, ut loquuntur, æquivocaße. Duplex enim, quod ad propositum nostrum attinet, est huius verbi significatio. nam & simpliciter quidpiam affirmare atque aßerere, seu etiam commemorare, & vel præterea etiam ejusdē rei fidem facere, vel simpliciter quidpiam verum esse ostendere significat. D. Niem: in priorem significationem verbum istud accepit, cum tamen in posteriorem accipiendum hîc eße constet: cum ex ipso, quod

quod quæritur, num Cœna domini nobis Dei benevolentiam testetur, (quis enim tam tardus est, qui nesciat, in Cœna Domini corporis Christi pro nobis traditi & sanguinis fusi commemorationem fieri?) tum verò ex tota disputatione mea, ubi etiam hæc verba scripta legũtur: Immo si propriè loqui volum°, Evangelii prædicatio per se non est testimoniũ, quale Iohannes intelligit, & nos in tota hac disputatione intelligim°, id est, quòd rem se sic habere probet. *Ex quib° perspicuũ est, hîc quæri, non quidem, utrùm in Cœna domini affirmetur seu commemoretur, Christi corpus pro nobis traditũ, & sanguinem fusum fuisse; sed utrùm Cœna Domini horũ nobis fidem faciat, eaq́ vera esse probet. Igitur in tota hac sua ratiocinatione aërem, ut est in proverbio, diverberat D. Niem: & planè immeritò mihi tribuit, quòd ea dicam, ad quæ pium cor contremiscat. Deus pro sua bonitate istum in eo ipsius Zelum, qui minimè secundum scientiam est, in meliorem mutare velit.*

Niemojevius.

Verùm quidnam præterea aod pinationis suæ probationem afferat, audiamus: Quòd autem hoc Cœna Domini non testetur, vel ex eo satis patet, quòd fieri posset, ut Christus pro nobis mortuus non fuisset unquam, & tamen nos hac ceremonia uteremnr, &c. *Per Deum te rogo, dilecte frater Georgi, ut cum timore Dei judices, quomodo in rebus divinis lasciviat humana ratio, & quàm noxium sit, nimiùm sapere, & non sa-* 140

pere ad sobrietatem. An fieri hoc posset, si Christus non fuisset mortuus, ut nos ceremoniam, quæ in memoriam mortis ipsius, aut in commemorationem (quæ Socino placet interpretatio) instituta est, obire possemus? Potuissemus quidem panem comedere & vinum bibere: sed si Christus pro nobis non fuisset mortuus, quomodo potuißemus institutum Cœnæ domini, quemadmodum ab Evangelistis descriptum est, celebrare & commemorare? Cur ergo scripsit: Quòd fieri posset, ut Christus pro nobis mortuus non fuisset unquam, & tamen nos hac ceremonia uteremur, *&c. An satis attentus fuerit, cum hoc scriberet, tuum est judicare.*

Socinus.

Vt nos Cœnam domini ritè, ut apud Evangelistas descripta est, celebremus, satis est id facere, quod ibi præscribitur. Præscribitur autem, ut panem illum comedamus & vinum bibamus in commemorationem Christi mortis. Quod si facimus, sive verum, sive falsum sit Christum pro nobis mortuum fuiße, præscriptioni isti prorsus satis facimus. Ad ceremoniam igitur ipsam ritè a nobis peragendam nullo pacto requiritur, ut reverâ (quamquam id alioqui verissimum est) Christus pro nobis mortuus fuerit, sed tantùm, ut nos id verum esse credamus. Credi autem, idq; firmissimè, aliquid fieri posse, & tamen id minimè verum esse, quis est, qui nesciat? Rectißimè igitur ac consultissimè, & sine ulla, ne minima quidem piarum aurium offensione dictum est a me, fieri posse, ut

se, ut Christus pro nobis mortuus non fuisset unquam, & tamen ceremonia ista uteremur.

Niemojevius.

Quamquam & illud parum aptè dictum, immo perniciosa hæc est opinio, ita scribere: potuisset fieri, ut Christus pro nobis non fuisset mortuus. *Non arbitror hoc a Dei spiritu profectum, qui affirmat, Christum Dominum ante mundum conditum fuisse prædestinatum, ut esset agnus peccata hominum delens, &c. Vide ut error errorem pariat. Sed hac de re, ut brevitati consulam, nunc satis. &c.* 15.

Socinus.

Videtur omnino D. Niemoje: id curare, ut me in invidiam vocet; adeò ut interim sibi suæq; existimationi parum consulat. Nam quod evidentius sophisma esse potest ipso, quo in me utitur, verbis meis dividendis, & eo, quod secundum quid a me dictum est, simpliciter accipiendo? Neque enim dixi ego simpliciter, fieri posse, ut Christus pro nobis mortuus non fuisset: *Sed (ut sanè ad id concludendum, quod volebam, mihi necesse omnino erat) addidi;* & tamen nos hac ceremonia uteremur: *Ex quo nihil aliud colligi potest, quàm hæc duo, Christum pro nobis mortuum esse, &, nos ista ceremonia uti, naturâ inter se non esse conjuncta, & alterum sine altero esse posse, non autem simpliciter, sive hoc, sive illud, falsum esse posse. Quid igitur opus erat, ut D. Niem: ex spiritus Dei testimonio probaret, Christum ante constitutionem mundi ad hoc præcognitum fuisse, ut*

esset Agnus, qui hominum peccata deleret? quasi verò id ego negem, aut simpliciter fieri potuisse dixerim, ut Christus pro nostris peccatis mortuus non fuißet. Quamquam, etiamsi id dixißem, non tamen impiè locutus fuissem. Potuisse enim non fieri id etiam rectè dici potest, quod Deus, ut fiat, omnino decrevit. Hoc sensu videlicet, quia fieri potuißet, ut id Deus minimè decrevisset, quale ab omnibus Theologis hoc ipsum eße agnoscitur, de quo hîc loquimur. Fatentur enim omnes fieri potuiße, ut Deus alia ratione quàm per Christi mortem nostra peccata delenda decrevißet. Sed de his satis, quando hac defensione, ut modò ostendi, nihil mihi est opus. Libenter autem sanè audivissem, quæ D. N. hîc brevitati consulens reticuit. Suspicor autem, nec quidem immeritò, eum intellexiße, me ita scribere ac sentire, quasi negem, peccata nostra Christi morte deleta fuisse, quia scilicet & scribo & sentio, alia ratione Christi mortem delevisse peccata nostra, quàm ipse cum plerisq; aliis opinetur. Sed Deus suo tempore veritatem patefaciet.

Niemojevius.

36. *Illud quoq; in brevi hoc scripto considerandum est, dum sanguinem martyrum, & externa miracula, atq; opera hominum pia, usui Cœnæ domini præfert, quoad testimonium de gratia Dei: quod dum facit, satis audacter institutum Christi contumeliâ afficit, ita scribens:* Quæ fides (ut dictum fuit) jam vel adest, vel certè adesse debet, antequam ad ceremoniam ipsam accedamus: nec

ejus-

ejusmodi rebus vilibus per ſe & terrenis, immo planè mutis & mortuis, qualis panis eſt & vinum, ſed aliis præſtantiſſimis & cæleſtibus, iisque vivis quodammodo & loquentibus, in nobis gignitur & augetur, *&c. Fateor, quemvis erraturum, qui Chriſtum Dominum in uſu demum Cœnæ acquirere velit, aut per externum hoc opus fidem nanciſci debeat: immo quisque cum fide viva ad tam præſtantem atq; ſanctam actionem debet accedere. Veruntamen non poteſt probari contrarium ejus, quòd ii, qui ex vera fide id faciunt, fidem in ſeipſis augeant & confirment, quemadmodum ſuprà eſt oſtenſum. Quòd verò D. Socinus adeò contemtim de ſacra Domini Cœna ſcribere audeat, appellans munera illa terrena, muta, & mortua: ſi ex natura ingenita ea æſtimet, jurè id de illis poteſt ſcribere: ſed ſi intueatur inſtitutionem Chriſti, & rem illam, quam nobis ſignificant, neſcio qua fronte id auſus fuerit ſcribere. Quanquam non miror, ipſi, qui Cœna domini non utitur, eam non ſapere: & quemadmodum baptiſmum ſprevit, ita etiam de Cœna domini contemtim ſcribere. Pontificii ſcripturam ſacram litteram mortuam, non nos, &c. appellant: alii chartam tantùm & atramentum: hi omnes externam tantum ſpeciem intuentur, at interiorem rei guſtum nullum percipiunt. Sed fideles, quemadmodum verbum divinum atramento charta inſcriptum non contemnunt, ita nec ſigna ſancta in ſacramentis floccipendunt. Sed brevitati ſtudens amplificare [id] nolo.*

Socinus

Cur D. Niemojevius dicat, me Christi institutum vituperare, sanè non video. Mihi quidem sum optimè conscius, me eam in summo humore habere, & tanti facere, quanti ipse Christus eam fieri voluit. Verba quidem mea ab ipso D. Niem: ad id probandū allata nihil tale continent. Primùm enim in illis non de ipsa Christi institutione agitur, sed de pane & vino, quæ certè non sunt ipsa Christi institutio, licèt ad eam pertineant. Deinde nihil præterea de pane & vino ibi dicitur, nisi quòd sint res per se viles & terrenæ, immo planè mutæ & mortuæ. Numquid hæc dicens, panem istum & vinum, quod in Cœna sumitur, vitupero? Si ita est, vituperat illa ipse quoq; D. Niem: quippe qui fateatur, me meritò posse ista scribere, siquidem ex ipsorum natura ista æstimare velim. At quid aliud sibi volunt rogo, in verbis meis, duæ illæ dictiones per se: *nisi me ita loqui habita ratione tantùm naturæ ipsorum? Hoc enim ut apertè dixi, sic etiam dicere volui, fidem in nobis nec gigni neq; augeri pane & vino, quæ in cœna Domini sumuntur, quippe quòd panis & vinum res sint per se, id est, ex sua natura viles & terrenæ, immo mutæ & mortuæ. Potest quidem fieri, ut hæc mei dicti ratio D. Niemojevio infirma meritò videri possit, sed digna reprehensione, quod attinet ad ea, quæ in ipsa affirmantur, nullo modo, cum ipse hæc eadem fateatur. Sibi igitur manifestè adversatur, cum me propter ea, quæ in ipsa affirmantur, tam acriter reprehendit. quod fortasse, se injuriâ facere, ipse animadvertisset, nisi sibi ipsi imponens, repetendis polonicè verbis*

meis, duas illas voces, Per se, omisisset, quas si repetiisset, distinctionem illam minimè attulisset, sed in eo fuisset, ut rationem meam, quamvis veritatem alioqui contineret, infirmam esse ostenderet, hucq́; ea accommodasset, quæ altero membro illius suæ distinctionis, alioqui supervacaneo, & cui in verbis meis non est locus, ad falsitatem meæ rationis probandam, complexus est, ut latiùs postea explicavit sacræ scripturæ testimonio allato, quod tamen nihil ad rem facit, ut ex iis intelligi potest, quæ suprà partic: 7. disputavimus verbum Dei cum Cœna domini conferentes Quid enim aliud est scriptura sacra, quàm Dei verbum? quam mortuam litteram & mutam Pontificii, quantùm velint, sophismatis suis utentes appellent, viva tamen Dei vox, eo sensu, quo hîc est intelligẽdum, ea semper erit. Iam ipsum dictum meum, pane scilicet vinoq́; illo non gigni neq; augeri in nobis fidem, confirmat hîc ex parte ipsa D. Niem: cum disertè fateatur, non debere quemquã accedere ad illa sumenda, ut ibi fidem primùm nanciscatur. Concedit igitur non obscurè, iis sumendis fidem in nobis non gigni. sed neque augeri ex ipsa sumptione illa fidem nostram facilè concederet, si paullo diligentiùs perpenderet, ex quibusnam rebus reverà in nobis fides gignatur, & talis fiat, ut dignè panem illum & vinum sumere possimus, qualisq́; illa esse debeat. Videret enim, panis & vini illius sumptionem plurimis partibus inferiorem rebus illis esse, & tali fidei nihil omnino, nisi fortasse ex accidente, quemadmodum suprà dictum est, addere posse. Nam quod

dicit mihi Cœnam domini non sapere, qui illâ videlicet non utar: Dico, me illa nunc non uti, quia illi, quorum Ecclesiæ, utpote cæteris in hoc regno puriori, alioqui publicè adhæsi, quantumvis a me rogati, id mihi non permittunt, quia scil: jugo, quod illi præter jus & æquum, sacrorumq; testimoniorum sensum, idq; cum maximo infirmorum offendiculo, & renovati Evangelii cursus retardatione, fratribus imponunt, me summittere nolo, meoq; exemplo ipsorum magnum hunc errorem confirmare: ut certè propter vocationem & professionem meam fieret. Atqui alibi, quàm in hoc regno, videlicet Tiguri, Lugduni, Basileæ, Claudupoli, sæpius, idq; mea sponte ac perlibenter Cœna domini sum usus, & mihi illam plurimùm sapere deprehendi; quamvis nullam umquam meæ fidei confirmationem vel augmentum ex eo ipso ritu sim expertus. Vehementer enim semper affectus sum gaudio, interioreq; lætitia perfusus ex publica illa commemoratione & concelebratione Iesu Christi Domini & servatoris mei, & mortis ejus: propter quæ, non autem propter confirmationem & augmentum fidei nostræ, quod inde omnino proficiscatur, sapere nobis Cœna domini debet, si modò divinis testimoniis & rationi manifestæ, immo communi sensui reluctari nolimus.

Niemojevius.

17. *Tantummodò, (quod eòdem adhuc pertinet) alia verba D. Socini subjiciam:* Nam demus baptismum & Cœnam domini aliquo modo in terra cœlestem veritatem nobis testari (quod

tamen

tamen a veritate quàm longiſſimè abeſt) &c. *Cui ergo uſui ſancta iſta monimenta, ſi nobis veritatem cæleſtem non teſtantur? num propter res terrenas, & terrenis tantùm hominibus ſunt inſtituta? D. Paul⁹ ſcribit:* Quicũq; baptiſati eſtis Chriſtũ induiſtis &c. *Sed hoc fortaſſe de ſpirituali, removens, aut potiùs contemnens aquæ baptiſmum, interpretabitur. Quod an rectè faciat, tuum eſto judicium. De Cœna autem Domini nonne idem Paul⁹ ſcribit:* Poculũ benedictionis, quod benedicim⁹ nonne cõmunio ſanguinis Chriſti eſt? Panis quē frangim⁹, nõne cõmunio eſt corporis Chriſti? *Perſpicuũ eſt, uſum Cœnæ domini, cõmunionem, quam habemus in corpore & ſanguine Domini Ieſu Chriſti, teſtari. Communionem autem habere cum Domino Ieſu Chriſto, nonne cæleſtis res ac veritas eſt? Et tamen ſcribit D. Socinus, baptiſmum & Cœnam Domini veritatem cæleſtem non teſtari.*

Socinus.

Quo ſenſu in meis verbis accipi deceat verbum teſtandi, ſuprà jam expoſitum eſt, & ex ipſo meo ſcripto demonſtratum, ut ſcilicet ſignificet, rem ſic eſſe probare, id quod ſatis eſt ad oſtendendum, nihil a Domino Niemojevio dici, quod de veritate meorum verborum quidquam detrahat. Placet nihilominus tamen ea, quæ meis verbis objecit, diligentiùs examinare. Quærit, ſi baptiſmus & cœna Domini nobis veritatem cœleſtem non teſtatur, cui uſui ſint ſancta iſta (ut ipſe ea appellat) monumenta, ſive, ut vulgo loquuntur, memorialia; num propter

pter res terrenas & terrenis tantùm hominib: instituta sint? Quasi verò nihil sit medium inter hæc duo, circa quod usus istorum rituum versari possit, aut nisi cœlestem veritatem nobis testentur, non ad cœlestem rem ullam, sed ad terrena tantùm quædam eos pertinere sit necesse. Numquid res terrenæ tantùm sunt adumbratio remissionis peccatorum per Christum & commemoratio corporis Christi pro nobis traditi, & sanguinis fusi? Non sanè. Atque hi sunt præcipui usus, & ab omibus agniti, Baptismi & Cœnæ Domini. Vbi quæso, hîc testimonium, quale in hac nostra disputatione intelligimus, quòd scilicet rei ipsius faciat fidem? annunciat is, qui baptizat, ei, qui baptizari debet, remissionem peccatorum in Iesu Christi nomine, cui annunciationi baptizandus, si fidem adjungat, & propterea baptizetur, peccatorum remissionem consequitur, id, quod eo modo, quo potest ablutione illa externa adumbratur, & quodammodo ob oculos ponitur; non quidem, quatenus ea ratione rem sic se habere probetur (quomodo enim corporis externa ablutio probare potest, cuiquam esse remissa peccata?) Sed quatenus id, quod verbis dicitur, ut melius intelligatur, & altiùs animo & memoriæ imprimatur, depingitur etiam quodammodo ceremonia illa & figuratur. Ita alia ratione probata priùs jam satis, & idcirco credita peccatorum remisso, baptismo deinde externo non quidem probatur ullo modo, sed tantùm, ut diximus, adumbratur. Similiter in Cœna domini, cum iis, qui eam celebraturi sunt, jam aliunde antea firmiter persuasum fuerit,

Chri-

Christi corpus pro nobis traditum fuisse, & sanguinem fusum, & hæc eadem non quidem probent, sed adumbrent ac figurent, idq́ non quidem sibi ipsis, sed aliis: idcirco panem frangunt & comedunt, vinumq́ infundunt ac bibunt, atq; ita corporis Christi pro ipsis traditi & sanguinis fusi commemorationem faciunt. Illud certissimum est, si baptismus & Cœna domini hæc modò efficiant, quæ diximus, ut certè efficiunt, non esse, cur ulla ratione dicere possimus, hos ritus ad res terrenas, terrenosq́ homines tantùm pertinere. Sed jam de iis videamus, quæ ex sacris litteris contra verba mea affert D. Niemoievius. Locus ille ad Gal: 3. Quicumque in Christum baptizati estis, Christum induistis, *non ad spiritualem baptismum, quemadmodum ipse suspicatur, sed ad ipsum aquæ baptismum a me refertur, ut patet ex disputatione mea de baptismo aquæ, cap: 10. Sed quid præterea inde colligi potest ad probandum, baptismum aquæ testari nobis cœlestem veritatem? Num quòd per eum baptismum Christum induimus, Christum autem induere cœlestis est veritas? Primùm si verba ita, ut videntur sonare, accipiantur, certè non rei testimonium, sed ipsam rem per baptismum nobis dari probabit locus iste. Deinde Christum induere cœlestis quidem res est, sed non tamen cælestis veritas: quippe quòd cælestis veritatis effectus potiùs quidam sit. Certè verba scripti mei ad locum illum Iohānis respiciunt:* Tres sunt, qui testimonium dant, *&c. & eius rei occasione sunt dicta, quòd quidam dicerent, Cœnam domini nobis testari divinam*

vinam benevolentiam erga nos. Ex quibus apparet, me cælestis veritatis verbo propriè fuisse usum, & intellexisse Dei erga nos, & propter nos decreta & operationes, non autem in nobis effecta. Iam verba loci istius non ita, ut sonant, accipi debere, & libenter fateor, & ipse alibi demonstro, ac simul urgeo, quemadmodum similis alter locus de Cœna domini 1. Cor: 10. hîc a D. Niem: allatus aliter, atq; verba ipsa sonant, accipiendus est, vel ipso D. Niem: teste, qui sine dubio videt, eum alioqui ad mea verba reprehendenda nihil pertinere, propter illud ipsum, quod paullo ante a me dictum fuit de altero loco ad Gal: quia videlicet alioqui de re ipsa, non autem de rei testimonio, quod a Cœna domini proficiscatur, in eo ageretur. Propterea D. Niem: concludens ait, palàm esse, Cœnæ domini usum communionem, quam habemus cum corpore & sanguine Domini Iesu Christi, testari. Non dixit igitur efficere vel esse, ut verba ipsa sonant, sed testari, atq; istud idem, quamvis a se minimè expressum, oportet eum sensisse, colligendum de baptismo ex illo loco ad Gal: si modò velimus, haud præter rem fuisse citatum. Et sanè ego quoque utrumq; locum non de re ipsa, sed de rei professione accipio: quæ quidem professio potest testandi verbo significari: sed tamen, ut dictum est, alio sensu in verbis meis a D. Niem: reprehensis id verbum manifestè usurpavi. Fateor igitur, baptismo professionem contineri induendi Christi: Cœnâ autem domini contineri professionem communicationis nostræ cum corpore & sanguine Christi: sed vel illo Christum

stum reverâ indui, (quod tamen, ut diximus, ad propositum non faceret) aut etiam indutum iri fidem fieri: vel hac Christi corpus & sanguinem communicari (quod tamen similiter ad rem non faceret) aut etiam communicatum esse fidem fieri, prorsus nego. Adde, quòd, etsi vel ex Cœna ipsa domini testimonium istud fidemfaciens haberetur, id non ad fidem ipsis, qui baptisantur, ipsisvé, qui Cœnam domini participant, sed aliis faciendum pertineret; quemadmodum nec professio illa, quæ omnino in istis ritibus fit, ulla de re eos ipsos monet, qui illis utuntur, sed aliis ipsorum animum declarat; quæ professio si vera sit, sine dubio terrenorum hominum non est. Vnde apparet, propter id, in quo præcipuus & apud omnes confeßus baptismi & Cœnæ domini usus consistit, de quo suprà egimus, aliud etiam eße, ad quod isti ritus pertineant, quod terrenum quiddam dici nequit, nec tamen est, quemadmodum nec illud, ullo modo testimonium cælestis veritatis faciens fidem; sine quo hos cultus ad terrena quædam tantùm spectare, debuerat D. Niem: ostendere, si ratiocinationem suam ad verba mea reprehendenda quidquam momenti habere volebat.

Niemojovius.

Sed audiamus reliqua. Explicans illa verba D. Iohãnis: Tres sunt, qui testantur in terra, Spiritus, aqua, & sanguis; *reprehẽdens eos, qui aquæ nomine baptismum, voce verò sanguinis cænam Domini, intelligunt, (quod ego non defendo) ipse verò aliud quippiam intelligit, & circa finem ita scribit:* Quare hanc

re hanc omnino verborum Iohannis explanationem sequamur, & rebus frivolis atque inanibus relictis, ea, quæ certissima & solidissima sunt, toto animo amplectamur & retineamus, *&c. Haud scio, quomodo hæc verba sint intelligenda: qui attente legerit id, quod suprà scripsit, perspiciet, quòd baptismum & Cœnam domini adeò vilipendat, ut ne ad minimam quidem partem testimonii de gratia Dei, & certificationis in veritate divina ea velit admittere, atq; ita fortasse sacramenta Christiana res frivolas & inanes appellat.*

Socinus.

Injuriam summam, quam mihi hoc loco facit D. Niemojevius, ne quisquam me minimè sentire existimet, quia modestè sum responsurus, quemadmodum etiam suprà ubique sum conatus. Antequam autem hanc gravissimam, licèt apud ipsum auctorem dubiam, criminationem diluam, quòd baptismum & cœnam Domini res frivolas & inanes appellem, rogo D. Niem: ut dicat, in quem finem has literas ad D. Schomanum nostrum scripserit. Nam si mei accusandi & vituperandi, méq; in invidiam vocandi causâ, aut ex parte, aut ex toto, eas scripsit, videat ipse, quid egerit, quidvé agat, & quàm hoc cum Christiana pietate conveniat. Certè illum huc ex parte saltem respexiße, multa indicant, sed præcipuè locus iste. Quòd si, ut debuit, sententiam meam rationesq; refellendi tantùm gratiâ scripsit, quid attinet hæc scribere, quæ non, nisi ad me criminandum pertinēt, præsertim cùm ipsemet, justané esset hæc criminatio, ambi-

ambiguerit? Sed jam *de ipsa criminatione videam⁹.*
Dicit se nescire, quomodo illa verba mea ab se recitata intelligere debeat. Sed ego dico, ex istis ipsis verbis meis satis constare, quid mihi velim. Cum enim dico: Quare hanc omnino verborum Iohannis explanationem sequamur: *& statim addo;* & rebus frivolis atque inanibus relictis *&c. annon apparet, me de sententiis, ad explanationem ipsam pertinentibus loqui? Cùm autem postea subjicio;* ea, quæ certissima & solidissima sunt, toto animo amplectamur & retineamus: *nonnè perspicuum est, me verbis illis;* rebus frivolis *&c. idem prorsus significare velle, ac si dixißem;* iis, quæ sunt frivola *&c. sed elegantiæ cujusdam caussâ voce,* rebus, *usum fuiße, quæ ad omnia accommodari potest: non autem, quia ea voce res certas quasdam, qualis est baptismus & cœna Domini, intelligerem. Nonnè apertum est, me ea, quæ certissima & solidissima sunt, opponere reb⁹ frivolis & inanib⁹? Atqui epitheta illa,* certissima & solidissima, *perspicuè docēt, de sententiis seu sensib⁹ ad explanationem verborū Iohānis pertinentibus verba fieri, quorum quæ certissima & solidissima sunt, sensibus frivolis atque inanibus oppono. Deniq; nonnè ex verbo,* relictis, *& ex verbis,* toto animo amplectamur & retineamus, *liquidò apparet, de sensibus recipiendis & approbandis sermonem eße, nec ullo pacto verba illa mea;* rebus frivolis atque inanibus, *ad baptismum & Cœnam domini referri poße? Quando enim unquam a me dictum est, Cœnam domini eße*

Iesu Christi præceptum Ecclesiæ in perpetuum datum, quod spernere nullo modo possimus, quippe quod ad ejus erga nos bonitatem concelebrandam, ad ejusq; gloriam amplificandam potissimùm pertineat? Certè in ipso initio scripti mei a D. Niem: carptim hinc inde in hac sua epistola sugillati, hæc verba leguntur: Cœna domini ideo potissimùm ab ipso Domino instituta est, ut perpetua extet in ecclesia commemoratio & ipsius, & mortis, quam pro nobis sustinere voluit. Oportebat D. Niem: quando ex iis, quæ suprà dixeram, colligere volebat, quid sibi velint illa verba mea, rebus frivolis atque inanibus relictis, ad alia ista apertissima respicere, & apud se statuere, non posse illa propter verbum, relictis, ullo modo ex mente mea ad Cœnam domini referri; quam cum ego Christum propter se suamq; gloriam instituisse dicam, profectò multò magis eam relinqui seu sperni a nobis non posse ostendo, quàm D. N. qui affirmat, Christum non propter se, sed propter suos fideles illam instituisse, qui non video, quidquid non jam a piis omnibus explosum Cœnæ domini tribuatur, quomodo non facilè eadem & multò plura ac majora aliunde habere possint, quàm a Cœna domini sint habituri. Iam aquæ baptismum, quamvis a me res indifferens esse statuatur, præsertim iis, qui ab ipsa infantia Iesu Christi nomen, ut Domini ac servatoris sui publicè sunt professi, ut censeam ritum istum neque a Christo, neque ab Apostolis Ecclesiæ generatim & in perpetuum fuisse præceptum; tamen numquam dixi, e-

um eße relinquendum, immo planè retinendum in Ecclesia censui. Tantùm ad eum suscipiendum neminem cogendum judicavi, qui vulgò ritè jam eum accepiße credatur, ut ex postremo cap: meæ de aqua baptismo disputationis apertissimè constat, cujus ipsa prima verba sunt: Quid igitur? dixerit fortasse quispiam, num tu alter Novatus esse vis, & aquæ baptismum abrogare? Minimè gentium. *&c. Quamobrem jam perspicuum esse arbitror, quàm injuriâ D. Niemojevius illa verba mea*, rebus frivolis atque inanibus relictis; *ad ipsum baptismum & Cœnam domini detorquere conatus fuerit; & quàm necesse sit, me aliud nihil dicere, quàm sententias illas, de testimonio in terra veritatis divinæ ex baptismo & Cœna domini provenientе, quæ ad verba Ioannis aliter, atque ego docebam, explananda adhibebantur, frivolas esse atq; inanes, ac propterea relinquendas, ut etiam ex proximè antecedentibus patet: proximè enim, cum alia exposuissem, unde testimonium istud proficisceretur, ea verba dixeram:* Hæc sunt & præcipua & vera, & propria, & fortasse omnia aperta in terra divinæ veritatis testimonia. Quare hunc *&c. Nam quòd D. N. existimat, quia superiùs dixeram, nullum gratiæ divinæ testimonium, nullamq; in veritate confirmationem ex baptismo & Cœna domini proficisci, inde colligi posse, me hîc baptismum & Cœnam domini res frivolas & inanes appellasse; quantopere fallatur, quamq; nulla sit consequentia ista superiore particula satis ostensum est.*

Niemojevius.

19. *Redditum est mihi scriptum ipsius in lecto decumbenti, quod cum legerem, morbi vis aucta est; dolebam [enim] opiniones adeò noxias ad Ecclesiam nostram advolare, quæ infirmos turbant, alienis autem [ab Ecclesia] fastidium atq; offensionem pariunt.*

Socinus.

Doleo sanè casum, nec posthac meis scriptis D. Niemojevium turbabo; quamquam ea cum aliis communicare, ubi id divinæ veritatis propagatio, & hypocrisis ac superstitionis abolitio requirere videbitur, (quod hactenus haud fecisse videri possum: parcissimus enim antehac in meis scriptis communicandis fui) posthac non verebor. Video enim vel infirmos turbari, vel ab Ecclesia alienos offendi, non quidem ipsis scriptis meis perlegendis, sed falsis sententiarum mearum expositionibus vel audiendis, vel legendis facilè posse: quales plurimas jam in vulgus sparsas esse, compertum habeo.

Niemojevius.

20. *Cœperam cum D. Socino de quibusdam controversiis per scripta disputare: sed perspexi, quòd huic homini, non modò ego homo simplex, sed ne sapientissimus quidem sit satisfacturus: nihil enim tam benè atque justè potest adduci, quod ille in suam partem pertrahere non conetur. Quod quamvis subtiliter faciat, adeò tamen interdum perplexus est, ut ipse sibi appareat contrarius. Quare constitui scriptio-*

ptione superſedere : ſed, ſi tamdiu vitam produxerit Deus, in futura Synodo Lublinenſi cum ipſo coram cœtu de his controverſiis agam; &, etiamſi ipſe non adfuerit, conſtitui tamen, Deo adjuvãte, ea, quæ me in ipſius ſcripto offendunt, fratribus proponere. Video enim, animos quoſdam probos opinionibus extraneis eſſe infectos: noſtrum autem eſt curare pro viribus, ut doctrinæ in cœtu noſtro ſecundùm veræ fidei normam tradantur.

Socinus.

Non fuerat inter D. Niemojev: & me ex communi conſenſu diſputatio per ſcripta inſtituta, ut is mihi in iis, in quibus ab ipſo diſſidebam, ſatisfaceret: ſed ut cœtus poſtea univerſus, aut pars melior, & ad judicium de ejusmodi rebus ferendum aptior, de controverſiis noſtris judicare meliùs poſſet. Quare non debuerat ipſe ab inſtituto noſtro, eoq;, quod inter nos convenerat, recedere, quia ſcil: mihi ſatisfacere nequeat. Nam quòd interdum in ſcribendo adeò ſim perplexus, ut etiam mihi ipſi adverſari appaream, hoc ipſius cauſſam juvare, & ad pergendũ in inſtituta diſputatione eum potiùs incitare, quàm inde retrahere debuiſſet. Vult coram fratribus in Synodo his de rebus agere, & quænam ſint in ſcriptis meis, quibus offendatur, exponere, me ſive præſente, ſive abſente: ut videlicet auctoritate, qua inter fratres pollet, & ſua eloquentia, nudis etiam ſententiis meis propoſitis, eisq;, ut in ipſis ſuis ſcriptis ſolet, interdum truncatis, veritati præjudicet. Cum interim ego me defendere ac purgare nequeam: vel, quia abſim: vel

quia, si præsens fuero, cum propter gravem auditum meum, tum propter linguæ, quâ in me invehetur, ruditatem, quæ ab ipso fuerint dicta, percipere nequeam: & si tamen percepero, non ad omnes ei respondendo loqui possim, ad quos ipse me accusando locutus fuerit: Cum multi ex eo numero sint futuri, qui Polonicè tantùm noverint, ego verò Polonicè quidquam loqui nequeam. Si D. Niem: candidè & nullis præjudiciis mecum agere velit, scripta mea & sua, quæ habet, integra cœtui legenda tradat, & curet, ut non sit grave fratribus in eis perlegendis & pensitãdis aliquantum temporis ponere. Quodsi nondũ scripto mihi plenè respondit, respondeat sanè verbo, sed rhetboricis coloribus & amplificationibus omissis, ac denique non victoriæ, sed veritatis; non mei criminandi, sed, ut ipse profitetur, perniciosis in religione nostra sententiis occurrendi cupidum se ostendat.

Niemojevius.

XI. *Si quid voluerit respondere D. Socinus, ne id faciat: nam si verum fateri velim, tædio afficitur anima mea ejusmodi scriptis, quæ paradoxa offensionis plena continent. Gratia Domini nostri Iesu Christi sit nobiscum omnibus. Amen. Data Lublini Mar: 8. Anno Domini. 1588.*

Tui studiosus in Domino frater

Iohannes Niemojevius.

Soci-

Socinus.

Iniquum sanè est adversus quemquam ad alium scribere, & interim curare, ne is quidquam rescribat, aut si rescripserit, ejus responsionem nolle legere: quid hoc aliud significare videtur, quàm eum, qui ita se gerat, parum suæ caussæ fidere, & veritatem minimè inquirere velle? Nam quod D. Niemojevius *ait, animam suam ejusmodi scriptis, quæ noxia paradoxa continent, tædio affici; annon devorãdum ipsi hoc tædium eßet, ut paradoxa ista deinde efficaciùs refellere posset?* Nam *quomodo, quæso, cogitat, ut quidem præ se fert, perniciosa dogmata ex nostro cœtu exterminare, eaq́ convellere, nisi rationes, quibus niti videntur, refutet, atque inanes esse doceat?* Quòd *si huic rei præstandæ imparem se eße putat, cur tot libros contra Pontificios scribit, totq́ue disputationes contra ipsos Iesuitas, tantos videlicet sophistas, suscipit, vel potiùs cur ipse prior eos, qui paradoxa ista tuentur, lacessit, & eorum scripta confutare aggreditur? Satiùs profectò est silere quàm hac ratione agere.* Nam *fratres vel summa contentione dehortari, ut a quibusdam dogmatis sibi caveant, quæ etiam nondum sint benè cognita, immo perperam exponantur: vel ad ea refellenda speciosas tantùm quasdam rationes, & non benè perpensa divina testimonia afferre, & quid contrà afferatur, non audire, nec ut audiatur, concedere, aut certè audita non perpendere, hoc nihil est aliud quam ad rudiores decipiendos viam sternere, & ad veritatem ampliùs inquirẽdam aditum præcludere, pro-*

 phe-

phetiamq́; in Ecclesia & spiritum velle extinguere. Sed de his aliàs, Deo dante, apertiùs atq; uberiùs. Nunc satis fuit rem indicaße: cum non hoc agendi, sed scriptum, sententiamq́; meam de cœna Domini, a D. Niemojevii impugnationibus defendendi gratiâ hæc scriptio suscepta fuerit. Dominus Iesus Christus suis opituletur, piisq́; mentibus sese indies magis magisq́; aperiat. Cracoviæ 24 Maij Anno Dn. 1 5 8 8.

Statueram, ut hujus meæ responsionis particula quarta dixi, aliquot præcellentium nostri sæculi Theologorum testimonia hîc subijcere meo scripto de usu & fine cœnæ Domini planè consentanea; sed libros scriptaq́; mea habere non potui. Quare ex Zvinglii tantùm scriptis, quæ publicè extant, loca quædam pauca, excerpta ex multis, quæ amico dederam, & mihi ab ipso vicissim commodata sunt, bona fide adscribam: ut vel hinc Lector judicet, num tam nova tamq́; inaudita scripserim, quàm D. Niemojevius putat.

Huldricus Zvinglius in declaratione de peccato originali ad Urbanũ Regium circa finẽ. Tomo 2. fol: 122. a.

Signa igitur nihil quàm externæ res sunt, quibus nihil in conscientia efficitur. Fides autem sola est, quâ beamur: Ea verò fides, quæ Dei promißis veraciter ac firmiter hæret. Symbola igitur sunt externa ista rerum spiritualium, & ipsa minimè sunt spiritualia, nec quidquam spirituale in nobis perficiunt, sed sunt eorum, qui spirituales sunt, veluti teßeræ.

Idem

Idem de Baptismo tractatu postremo Tomo 2. fol: 63. a.

Cæterùm uti de signis quoque nonnulla diximus, inprimis necessarium est, ut error, quo & nobis a quibusdam impositum est, in lucem omnibus conspiciendus protrahatur. Quosdam in ea opinione fuisse cernimus, ut docuerint, signa in hunc finem data esse, ut fidem internam confirment, & id, quod edocti sumus, aut quod nobis promissum est, ceu sigillo quodam infallibili obsignent. Qui hæc tradidêre, a verò longissimè aberrârunt.

Et paullo post.

Nec tamen negamus, esse signa quædam in hunc finem nobis divinitus concessa, ut in fide certiores magisq; securos reddant, & carni, quæ nunquam non novis turbis fidem exagitat, aliqua ex parte satisfaciant. Hæc autem signa miraculosa sunt, non sacramentalia, quibus Mosis virgam, Gedeonis vellus, & alia quædam hujus generis infinita, quæ veteribus tradita sunt, adnumerare licet. Nos verò non de miraculis hoc loco, sed de signis, quæ recipientes vel insigniunt, vel eosdem officii & debiti sui admonent (cum inter miracula non sint) disputamus, qualem quidem veteribus ciacumcisionem fuisse constat. Nec enim hæc Abrahami fidem confirmavit, quin potiùs fœderis & datæ fidei (ut sic dicam) signum inter Deum & Abrahamum, ejusq; genus & posteritatem extitit. Abrahamo enim tum demum circumcisionis signum datum est, cum jam ante per fidem

justi nomen & titulum a Deo recepisset, quemadmodum Genes. 15. sacra historia testatur. Circumcisionem verò initi fœderis signum, non in hoc, ut fidem confirmet, institutam esse, ipsius Dei verbis manifestum fit. Sic enim is Gen: 17. pronunciat: Hoc est pactum, quod servabitis inter me & vos, & inter semen tuum post te: Circumcidetur ex vobis omne masculinum &c. *Tamen ut Circumcisionis signum disertè pactum esse dicit: eadem ratione agni paschalis solennitas pactum fuisse dicitur, quemadmodum Exod: 12. cap: videre licet:* Custodi enim (*inquit Deus*) istud legitimè tibi, vel solenniter, & filiis tuis in æternum. *Quapropter & Agnus hîc signum pacti fuit, in hunc finem institutum, ut transitum, quo Deus ab Angelo vastatore ipsos custodierat, quotannis digna gratiarumactione celebrarent. Cum enim omnia totius Ægypti primogenita feriret Dominus, solis Israëlitis parcere, & eosdem a Pharaonis acerba feritate eximere dignatus est, omni hostium exercitu, qui eos, ut in servitutem retraheret, persequebatur, maris Erithræi vorticibus submerso Similiter in Novo Testamento baptismus fœderis vel pacti signum est, non in hunc finem institutum, ut eum, qui baptizari solet, justum efficiat, vel fidem baptizati confirmet.* Et mox. *Quod idem simili ratione de Eucharistia quoque, vel Cœna domini pronunciamus.* Ac postmodum: *cum verò hæc sententia tam temerè & inconsideratis rebus omnibus ubiq; recepta esset, ut omnes crederent, fidem per signum confirmari.*

Idem

Idem tractatu 3. De Pedobap: in ipso ferè initio, fol: 54. a.

Ad eundem modum Abrahamo quoque, circumcisionem fœderis vel pacti sacramentale signum tradidit, non quidem, ut externa hac nota fidem ipsius augeri vel confirmari vellet: Tantâ enim priùsquàm circumcideretur, ille fide fuit, ut scriptura Gen: 15. de illa testimonium ferat dicens: Credidit Abraham Deo, & imputatum est illi ad iustitiam. *Præsertim tanta in eo ante circumcisionem quoque fuit fidei constantia, tantum robur καὶ πληροφορίας, ut Paulus Apostolus eam nobis exemplo esse velit, cum ad Gal: 3. dicit:* Qui ex fide sunt, filii Abrahæ sunt: *Sed circumcisionem ut fœderis & pacti cum eo initi signum esset, tradidit, quo tam ipse, quàm posteritas ipsius & fœderis & officii sui admoneretur.*

Idem de vera & falsa religione cap: de sacramentis Tom:2. fol: 198. a.

Sacramentum ergo, cum aliud porrò nequeat esse, quàm initiatio, aut publica consignatio, cum nullam habere vim potest ad conscientiam mundandam.

Et paullo post: *Toto igitur cœlo errant, qui sacramenta vim habere mundandi putant. Quod cum secundi vidissent, tradiderunt, sacramenta esse signa quædam, quæ, dum fiant, certum reddant hominem de eo, quod intus sit. Quamvis & hoc frustra invenerint, quasi verò dum aquâ tingitur homo, jam aliquid in eo fiat, quod ipse nescire nullatenus potuisset, nisi aqua simul perfusus esset.*

Et pagina sequente: *Tertio loco prodierunt, qui, quum apertè viderent, sacramenta purificare non posse, nec divini spiritus operationem sic esse sacramentis mancipatam, ut, cum ista fierent, illa simul cogeretur intus operari: Constat enim spiritum sanctum interdum ante baptismum esse traditum, interdum verò post, ut Act: 10. & 19. Tradiderunt ergo, sacramenta signa esse, quæ hominem certum faciant rei intus peractæ. Vnde, ut exempli caussâ dicamus, baptismum omnibus negant, qui non priùs fidem sic disertè tum docti, tum confessi sint, ut ad omnes ejus articulos respondere possint. Quorum opinio æquè, ut proxima, a vero declinat. Nam qui sic fidem & docti & confessi sunt, jam dudum certi fuerant salutis, ut paullo antè in confutatione erroris secundorum patuit. Si enim mens jam fidit, ignorare non potest fiduciam suam. Quid ergo baptismo eget, qui jam dudum per fidem in Deum certus fuit abolitionis criminum? Sunt ergo sacramenta signa vel ceremoniæ (pace tamen omnium dicam, sive neotericorum, sive veterum) quibus se homo Ecclesiæ probat aut candidatum aut militem esse Christi; reddantq; Ecclesiam totam potiùs certiorem de tua fide, quàm te. Si enim fides tua non aliter fuerit absoluta, quàm ut signo ceremoniali ad confirmationem egeat, fides non est. Fides enim est, qua nitimur misericordiæ Dei inconcussè, firmiter & indistractè, ut multis locis Paulus habet. Tantum de nomine. Sacramenta verò duo omnino reliquit nobis Christus, baptismum & Cœnam dominicam, quibus sic innitamur,*

mur, ut altero nomen demus; altero victoriæ Christi memores, nos ejus Ecclesiæ membra eße probemus. Accipimus in baptismo symbolum, quòd cursum simus ad regulam Christi formaturi: Cœnâ dominicâ damus experimentum, quòd morte Christi fidamus, quum gratulantes & læti adsimus in eo cœtu, qui Deo gratias agit pro beneficio redemptionis, quod moriendo pro nobis liberaliter dedit.

Aliorum testimonia, ac ejusdem Zvinglii plura, Deo volente, aliquando proferam. Sed si quis est, qui Martini Cellarii, sive Borrhai Libellum habeat de operibus Dei, satis, nisi me memoria fallit, ille habebit, ut sententiam meam nec novam, nec nostro seculo inauditam primùm esse agnoscat.

Caterùm iis, quæ suprà disputavimus, hæc vel addere, vel explicatiùs dicta adscribere libuit, sententiam nostram de usu & fine cœnæ Domini, quod attinet ad ea, quæ a nobis affirmantur, ab omnibus approbari, sed a nobis vehementiùs quam ab aliis urgeri: ut scilicet omnes, eâ sui ipsorum priùs facta probatione ad eam accedant, quâ decet, sequé ibi Christo cultum quemdam præstare secum diligenter animo reputent; ac sciant, se eo ritu obeundo profiteri, memores se eße ac gratos beneficii per Christi mortem accepti. Deinde ea, quæ a nobis negantur, ideo negari, quòd non solùm falsa ea esse agnoscimus, sed etiam periculi plena, ut postmodum explicabimus. Nam cum negamus, ipsam cœnam Domini per se confirmare vel augere fidem nostram, aut Dei erga nos benevolentiam nobis testari, aut in

ea ex

ea ex ipsius Christi instituto quidquam sumi, præter panem & vinum; non de eo reverâ loquimur, quod quisquam ratione vel experientia manifestè intelligere potest in cœna Domini fieri; sed de eo, quod nec ratione, nec manifesta experientia adducti, alioqui vel ex verbo Dei expresso, vel ex eiusmodi rituum aliorum usu, ibi fieri nobis persuadere debeamus. Atque, ut breviter dicam, cum ista negamus, aliud nihil dicere volumus, nisi, non debere quemquam sibi persuadere, se ibi accepturum eße quidquam, quod re ipsa accipere non sentiat, nec in eum finem cœnam Domini institutam fuisse, ut quidquam ibi accipiamus, sed tantùm, ut accepta commemoremus, & de iis gratias agamus; quemadmodum alicubi in hac disputatione disertè scripsi. Hinc fit, ut, quemadmodum nullum est periculum, etiamsi ea vera essent, quæ nos negamus, si quis meritò ea nos negare crederet; sic contrà sit maximum, siquidem meritò a nobis ista negantur, & tamen vera esse creduntur. Quid enim nocere potest, si quis non credat, se in cœna Domini quidquam consequi præter id, quod reipsa se inde percipere sentit: tametsi quædam præterea ibi accipiantur. numquid iste propter hoc solum, quòd non credit se ista accepturum, neque etiam accipiet? Vbi hoc, rogo, scriptum est? Aut quomodò est verisimile, eum, qui in Christo fidem suam collocet, atq; ut ipsi obediat, huncq; cultum illi præstet, ad Cœnam domini accedit, ex animo memoriam corporis ipsius Christi pro se traditi & sanguinis fusi celebraturus, qualem nos ad Cœnam domini accedentem

tem eſse volumus; hunc, inquam, quomodo veriſimile eſt, ea non accepturum, quæ in ipſa domini Cœna dantur, quia ſcilicet ea ſe accepturum minimè anteà ſibi perſuaſerit? Numquid, ſi quis iſta ſe accepturum, anteà perſuaſus non fuerit, Cœnam domini negliget? Minimè verò, modò alioqui cognoverit, ſibi præceptum a Chriſto eſſe, ut eam celebret, & in ea celebranda de ipſius Chriſti gloria agi, & Chriſti ſit fidelis: aliter enim, quidquid alioqui de Cœna domini ſentiat, indignus eſt, qui illam celebret. At verò, ſi quis ſibi perſuadeat, ſe in Cœna domini ſuæ fidei confirmationem & augmentum accepturum, & ad ſuam ſalutem pertinens quidpiam ſumpturum, præter id, quod re ipſa ſe ſumere experitur ac ſentit, jam facilè fiat, quemadmodum quotidie fieri videmus, ut non admodùm ſit ſolicitus, antequam eò accedat, de firmitate & augmento ſuæ fidei; quippe, quòd ibi certò ſe hæc adepturum ſperet; & poſtquam acceſſerit, ſe adeptum fuiſſe omnino credat, quamvis id minimè ſentiat. Quòd ſi præterea fruſtra ac falsò iſta ſperat & credit, quanta, Deus bone, feneſtra hic ad eam hypocriſin patefit, quæ omnium eſt peſſima, cum quis videlicet putat, ſe eſſe pium, & tamen interea a vera pietate plurimùm abeſt. Quantopere etiam cultus iſte ſacer pervertitur, & facilè ejus verus uſus aboletur, & proprius uſus oblivioni traditur, aut certè obſcuratur; unde, ut in reſponſione noſtra partic. 8. attigimus, ad omnem ſuperſtitionem & idololatriam paulatim fit aditus. Teſtis iſtius oblivionis & obſcurationis mihi fuit vel libellus ille D. Niemojevii con-

vii contra Emanuelē Vegam, in quo, ubi nominatim de fine & usu Cœnæ domini agebatur, nulla prorsus fiebat mentio, quòd in Cœna domini annuncietur ac celebretur Christi mors, eiusq; corporis pro nobis fracti & sanguinis fusi publica fiat commemoratio cum gratiarum actione; qui verus & proprius est Cœnæ domini usus ac finis, sacris litteris, Ecclesiasticisq; historiis, huiusq; ritus nominibus ipsis antiquissimis testatissimus. Sed apertè & ibi dicebatur, & alibi inculcabatur, in Cœna domini contineri sigilla & confirmationes divinorum promissorum & fidei nostræ, & similia alia quædam, quorum in sacris litteris, nec fortasse apud ullum ex antiquioribus Ecclesiasticis scriptoribus nulla fit mentio. Sed de his hactenus.

SELECTIORES QUÆDAM NOTÆ,

Ex Animadversionibus F. Socini in librum D. Iohan: Niemojevii contra Imman: Vegam polonicè scriptum, in quo de Cœna domini disputatur, quarum suprà tum a Niemojevio tum a Socino facta est mentio.

Verba, in quæ Socinus animadvertit, è Polonico in Latinum conversa habes, eaq; interdum paullo plenius recitata, quàm Socinus fecerat, ut sensum notarum ipsarum tantò faciliùs assequaris.

Omissæ autem a nobis sunt animadversiones non paucæ, in quibus vitia argumentationum & responsionum quarundam, aliorumq; dictorum notantur, quæ vix ulli possunt esse usui, nisi fortaße iis, qui ipsum Niemojevii librum, qui in paucorum nunc est manibus, habent; quinetiam eæ, in quibus jam antea dicta repetuntur.

IN D. IOHANNIS NIEMOIEVII adversus Vegam librum polonicum NOTÆ.

Fol: 2. a lin: 23, & seqq: quòd is (*Christus*) existens homo verus, fratribus in omnibus, excepto peccato, similis, corpus ejusmodi habeat, quod non sit phantasma, neque spiritus aliquis invisibilis, neque incomprehensibilis, sed quemadmodum proprietates omnes corporis humani, excepto peccato, semper ostendit, ita etiam nunc glorificatus, verus homo esse non desierit. *Ex his verbis apparet auctorem sentire Christi corpus quamvis glorificatum, corpori nostro simile esse excepto peccato: id quod inferius fol: 3. b 16. & fol: 16. a 21. repetitur clariùs. Atqui glorificatorum corpora spiritalia sunt, non glorificatorum verò animalia 1. Cor: 15. v. 44. & aliud est corpus spirituale esse, aliud verò sine peccato esse. Nam Christi corpus nondum glorificatum, & sic adhuc animale, sine peccato tamen fuit. Quantum verò inter animale & spiritale corpus, quod ad ipsam substantiam atque essentiam attinet, de qua hic potissimum agitur, revera intersit, vel ipsa nomina satis indicant. Nusquam igitur urgendum est judicio meo, Christi corpus glorificatum nostris corporibus, excepto peccato simile esse: sed tantùm Christum quamvis glorificatum, verum corpus habere, ut certè habet. ex hoc enim solo satis superá papisticum*

cum transubstantiationis commentum detegitur ac confutatur.

Fol: 12, b. 8. Baptiſmus lavacrum regenerationis eſt appellatus. *Locus ille Tit. 3, a multis, qui alioqui aquæ baptiſmo plus fortaſſe, quàm auctor tribuunt, non ad aquæ baptiſmum, qui ibi nullo modo nominatur, ſed ad ipſam regenerationem referunt, quæ lavacrum opportunè admodum & eleganter ibi a Paulo appellatur, per quam videlicet contigerat liberatio ab iis vitiis, quæ ſupra nominaverat, & conſequenter ſalus. Quemadmodum igitur Renovatio ſpiritus ſancti, cujus ibidem ſtatim fit mentio, aliud nihil ſignificat, quàm renovationem quæ facta eſt per ſpiritum ſanctum, non autem tertium quiddam, quod hoc nomine appelletur, ſic lavacrum regenerationis, aliud nihil ſignificat, quàm lavacrum illud quod ipſa regeneratione continetur, non autem tertium quiddam, baptiſma ſcilicet aquæ, quod hoc nomine decoretur.*

Ib: lin: 16. &c. Ex quibus verbis (*Matth: 26. v. 26, & 28. Luc: 22. v. 19, & 20.*) perſpicere poſſes, ſi velles, Cœnam domini ex parte fuiſſe figuram paſſionis & mortis Chriſti, quod in fractione panis & effuſione vini egregiè fuit oſtenſum: quod autem ad ſumtionem atque uſum panis & vini attinet, in eo effectus & fructus paſſionis & mortis Chriſti oſtenditur, ut Apoſtoli, & poſtmodum omnes fideles certi redderentur, ſe ex corpore Chriſti, pro ſe tradito, & ſanguine pro ſe effuſo,

vitam æternam habituros. *Aliud est aliquid adumbrare quodammodo & figurare, aliud verò ita demonstrare, ut certum fiat. Illud sacramenta, quæ vocantur, præstant; hoc verò nullo modo. Quamquam fateor hîc non de ipso sacramento, seu de esu & potu panis & vini in cœna Domini per se agi, sed de Christo, qui panem & vinum suum corpus & sanguinem appellans, eaq́; comedi & bibi jubens hac ratione efficere voluerit, ne quidquam dubitemus, quin ex corpore ipsius pro nobis tradito & sanguine pro nobis fuso vitam habituri simus. Verùm neque hoc rectè dictum videri debet; cum potiùs dicendum fuisset, quia ex corpore Christi pro nobis tradito & sanguine pro nobis fuso vita ad nos manatura erat, idcirco Christum convenienter pane & vino, quibus potissimùm vita hæc nostra sustentatur, ad comedendum & bibendum datis, corpus suum tradendum & sanguinem fundendum adumbrasse, & propterea etiam panem illum, suum corpus, vinum verò suum sanguinem appellasse. Sed hac tota de re infrà clariùs aliquid dicturi sumus.*

Fol: 13. a 13. Nam Sacramenta nihil aliud sunt, quàm visibile verbum: quo Deus promissiones suas gratuitas confirmat atq; obsignat. *Si sacramenta visibile seu aspectabile quoddam Dei verbum essent, quo Deus confirmaret atq; obsignaret promissa sua, præter quàm quòd alicubi id in sacris litteris scriptum extaret, quod tamen, nisi vehementer fallor, nusquam extat, de ratione etiam, qua tantus effectus ex cerimoniis istis proficiscatur,*

tur,

tur, aut proficisci possit, apertè constaret. Atqui contrà apparet, hanc vim illis inesse non posse, cum nihil miri in se contineant, nihil non vulgaris, & in potestate cujuslibet hominis positi, nihil denique eorum quæ ad confirmanda promissa sua Deus adhibere solet. quæ enim ejusmodi, qualia sacramenta sunt, alicubi promissis adjuncta fuerunt, ea non quidem ad confirmanda & obsignanda ipsa promissa, sed tantùm ad ea adumbranda, & figuranda adhibita sunt. quæ adumbratio & figuratio, promittentis quidem, quam præ se fert, voluntatem, depingunt quodammodo, & ob oculos ponunt, non tamen ulla ratione vel promissi præstandi, vel ex animo facti fidem faciunt. At enim circumcisio sigillum a Paulo appellata est Rom: 4. Fateor. sed non divini promissi, verùm justitiæ fidei, quam habuit Abrahamus ante circumsionem. Obsignari enim circumcisione voluit Deus Abrahamum, unà cum ejus posteritate tota, ut ea nota a cæteris hominibus distinguerentur, & quantopere, quamq; peculiariter Deus Abrahamo ejusq; universæ posteritati faveret, perpetuò omnibus constare poßet. quo favore neutiquam Deus familiam illam prosecutus semper fuisset, aut prosequi statuisset, nec consequenter eam tali nota insigniri jussisset, nisi Abrahamus antea ipsi confisus fuisset, ob idq; justus ab ipso fuißet habitus, ac reputatus. Quid quod Cœna domini, de qua hîc agimus, revera nulli Dei, sive ipsius Domini promisso est adjuncta; sed ad quædam adumbranda, quæ pro nobis Dominus fecit eaq; commemoranda & concelebranda instituta? sed in-

ſed infra adhuc apertius de iſtis agendum erit.

Ib: lin: 15. Quemadmodum ergo Sacramenta a verbo Dei ſejungi nequeunt: ita etiam nihil amplius in ſe continent aut porrigunt, quàm quod Deus omnipotens in verbo ſuo promittit & porrigit. *Hic aliquantò tolerabiliùs loquitur auctor. ſed tamen meo judicio multò plus adhuc ſacramentis tribuit quàm deceat; Videtur enim tacitè affirmare ſacramenta continere, ac porrigere id, quod Deus in verbo ſuo promittit ac porrigit; cum tamen ſacramentum Cœnæ domini nihil porrigat præter panem & vinum, nihilvéporrigendum ſignificet, quo ſenſu fortaße hic verbo Porrigere ſeu* Podawáć *uſus eſt auctor. at ſanè, ſi Cœna domini porrigeret id, quod Deus in ſuo verbo promittit, porrigeret nobis fructum comeſtæ carnis & epoti ſanguinis Chriſti, qui teſte ipſo Chriſto vita æterna eſt Ioh. 6. id quod nimiùm a veritate abhorret. Neque enim ullum aliud divino verbo comprehenſum promißum video, ad quod Cœna domini pertinere queat, niſi iſtud. nam quòd quidam putent in ipſo divino verbo Cœnæ domini adjuncto promitti corpus & ſanguinem Chriſti, manifeſtò falſum eſt. Datur enim evidenter in Cœna domini, non autem promittitur Chriſti corpus & ſanguis, quamquam id ſacramentali (ut loquuntur) ratione intelligendum eſt. quandoquidem ea dantur, quæ Chriſti corpus & ſanguinem figurant atque adumbrant (id eſt panis & vinum) non tamen ſimpliciter, ſed quatenus illud pro nobis fractum, hic verò fuſus fuit.*

Ib: lin: 18. & quod verbum auribus nostris, idem etiam Sacramenta oculis afferunt. *Sed neque hoc admitti potest, nisi magna cum modificatione. Multò enim veriùs atque efficaciùs affert verbum id, quod continet, auribus nostris, quàm sacramentum idem oculis afferat. Immo ad aures ferri nulla efficaciore ratione quidquam potest, quàm per verbum, (de rebus loquor quæ ipsæ auribus non usurpantur, quales hæ sunt, de quibus est sermo) ad oculos verò longè efficaciore ratione quàm per sacramenta ista; ut si vel res ipsæ oculis, ubi & quoad fieri potest subjicerentur, ut ab initio loco Cœnæ domini ipsa fractio corporis & fusio sanguinis Christi, vel in tabella aliqua ad vivum ista penicillo exprimerentur. Quin deme verbum sacramentis, nihil planè cuiquam ob oculos ponent eorum, ad quæ adumbranda adhibentur. At deme sacramenta verbo, aures tamen nihilominus id percipient, quod ex ipso percipiendum est.*

Ib: b. 6. In baptismo habemus figuram visibilem per lavacrum externum, invisibilis & spiritualis ablutionis, per quam conscientiæ nostræ, in sanguine Christi, efficaciâ spiritus sancti, verè repurgantur. *Tametsi verum est sanguine Christi nos ablutos fuisse a peccatis nostris; tamen ejus rei in baptismo aquæ rationem haberi, ita ut aqua per figuram Christi sanguini respondeat, ut auctor alibi infra se sentire apertiùs ostendit; numquam probabitur, nec id sanè sacræ litteræ usquam commemorant aut indicant.*

Fol: 14. a 8. Sacramenta nostra non sunt nuda signa, aut sigilla inutilia : sed nobis veras Dei promissiones, & gratiam Christi, & communionem, quam per fidem cum ipso habemus, ob oculos ponunt atque ostendunt. *Si non sunt nuda signa. Ergo aliquid plus præstant, quàm significare; quemadmodum sanè auctor sentire videtur, qui confirmandi vim & divina promissa continendi ac porrigendi illis tribuit. Atqui quæ hoc loco statim subjiciuntur ad eorum vim explicandam, significandi vim nequaquam excedunt, nisi verbum* † pokázuią *eo sensu prolatū fuerit, ut probationem quandam notet. Propterea ab ipso initio monui ejusmodi verbum cautè interpretandum esse, & propterea etiam cautè eo utendum. id quod de verbo ipso* † znáczyć *per se, quod simul cum eo ibi prolatum fuerat, intellexi. Propriè enim signare aut significare id dicitur, quod rei signatæ aliquam saltem facit fidem. qui effectus, ut dixi, a sacramentis, meo quidem judicio, longè abest. quapropter si Signi nomine propriè uti velimus, tantùm abest, ut ego quidquam detrahi sacramentis existimem, si quis ea nuda signa appellet, ut ea appellatione plus illis tribui quàm deceat, penitus persuasum habeam, nec alia ratione concedi posse credam, sacramenta significare, nisi eo sensu, quo Pontificii cum mysteria suarum ceremoniarum explicant, dicunt,* hoc significat rem aut factum tale. *&c. id est, adumbrat, seu, ut nostri theologi aliquando loquuntur, figurat.*

† ostendunt

† significare

Ib: 9. Sed nobis veras Dei promissiones

&c

&c, ob oculos ponunt & ostendunt. *Si auctor cum Nobis dicit, eos ipsos intelligit, qui sacramenta participant, ut satis ex ejus verbis constat; quidquid ea præstent, id in Cœna Domini minimè concedendum videtur. in qua is, qui panem illum comedit, vinumq; bibit, nihil sibi ea comestione revera & potu adumbrari aut significari sentit, sed ipse aliis ea ratione illa adumbrat, quæ cerimoniâ istâ peragendâ profiteri vult.*

Ibid: b: 12. D. Paulus scribit, (*Gal: 3. v. 27.*) quòd quicunq; verè sunt baptizati, Christum induerunt. *Hic verbo isto* verè, *Pauli verbis addendo eò gravius erratur, quò ipsa quodammodo verba Pauli se recitare auctor profiteri videtur. Qui si animadverterit, eum locum, multis aliis apud eundem Paulum & alios sacros scriptores posse esse similem, ubi non de eo quod revera sit, sed de eo quod esse deberet, quodq; quis professus est, verba fieri apparet, suspectam sanè plurimùm suam istam additionem habebit.*

Fol: 15. a. 6. corpus Christi nemo verè potest comedere, nisi is, qui in Christo habitat, & in quo etiam Christus manet. *Hic videtur requiri, ut quis jam in Christo habitet, & Christum habeat in se manentē, si comesturus sit corpus Christi. At verba Christi Ioh: 6. v: 56. videntur potiùs innuere (præsertim verbis præcedentibus & subsequentibus consideratis, & rei ipsius naturâ perpensâ) ex esu carnis & potu sanguinis Christi, id consequi, ut quis in Christo maneat, & Christus in ipso. Et sanè, si quis*

jam in Christo manet, & Christus in ipso, quid præterea illi est opus Christi corpus comedere?

Ib: b. 25. Iam hæc verba (*quod pro vobis tradetur*) ad illum panem quem Apostoli acceperunt & comederunt, pertinere non possũt, sed ad verum Christi corpus &c. Ecce igitur Apostoli accipientes illum panem, & comedentes, ac verba Christi audientes, Christum ipsum, quem habebant præsentem respexerunt, & ibi corpus ipsius considerarunt. *&c. Itaque Adversariis conceditur, Christum jussisse, Apostolos suum corpus tunc comedere. quod ut periculo est plenum, sic meo judicio non rectè factum est. neq; enim jussit Christus Apostolos suum corpus tunc comedere; sed panem tantùm. quamvis illum fractum & ad comedendum datum, corpus suum, quod pro ipsis traderetur seu frangeretur, appellaverit. nimirum ob similitudinem quæ erat inter utrumque.*

Fol: 16. a. 25. Mirum fuisset Apostolis, si tredecim Christos confiteri & credere fuissent coacti, duodecim ex pane factos *&c.* decimum tertium visibilem, mensæ unà cum illis assidentem *&c. Hæc verba apertè indicant, scriptorem sentire, Iudam cœnæ Domini interfuisse. Atqui, eum jam antea abiiße, quidam nostra ætate editis ea de re scriptis, non malè, ni fallor, demonstrarant.*

Fol: 18. a. 24. &c. Et non vult homo miser seductus (*Vega*) credere, spiritum nostrum carnem Christi comedere, & cum ipsa vera in

habe-

habere communionem posse, nisi illam hic in pane præsentem habeat, & corporaliter comedat. *Non existimo Vegam, negare, etiam citra corporalem esum carnis Christi, Spiritu posse carnem Christi comedi. sed Calvinum tamen meritò (ut quidem ego censeo) irridet, vel potiùs carpit ac reprehendit, qui dicat, Christum non quidem ad nos in sua cœna descendere, sed nos, id est spiritum nostrum ad se evehere. Nam certè qualis est descensus Christi ad nos qui negatur, talem esse oportet spiritus nostri ascensum seu evectionem ad Christum, quæ affirmatur. Atqui descensus ille realis (ut ita loquar) est. Ergo realem quoque ascensum sive evectionem istam esse oportet. alioqui, si non realis, id est non rei ipsius, videlicet ipsius spiritus seu animi nostri ascensus sive evectio ista sit, non magis nos ad Christum evehi, quàm Christum ad nos descendere confitendum Calvino erit.*

Ib: b. 17. dum nos sentimus & confitemur, spiritum nostrum, operatione divini spiritus, per fidem participare corpus Christi; id propterea pro re impossibili habet (*Vega*) quòd nos corpus Christi uno in loco in cælo confitemur, nos autem in terra sumus *&c.* *Calviniani, præcipuè verò ipse Calvinus, quibus cum Iesuita iste disputat, sentiunt, ipsissimam corporis substantiam, qualis ea nunc est in cœlo, a veris Christi fidelibus, in ipsius cœna participari, idque planè (ut loquuntur) realiter, quamvis id spiritali ratione fiat, corpore ipso Christi interea in cœlo perpetuò, u-*

noque

noque in loco manente, id quod Ieſuita ait, nullo pacto fieri poſſe, (nec ſanè immeritò) Chriſti fidelibus interim perpetuò in terris manentibus. quomodo enim realiter ipſa Chriſti corporis ſubſtantia a quoquam participari poteſt, qui tam immenſo intervallo ab ea diſtet? Spiritualis Chriſti corporis eſus, qui ab ipſo Chriſto Ioh: 6. commendatus fuit, quid ſit, & quomodo fiat, & planè ſentitur, & apertè intelligitur, ac verbis explicatur. At Calvinianus iſte corporis Chriſti eſus, nullo pacto, quid revera ſit, quomodové fiat, aut etiam fieri poſſit a quoquam vel ſentiri, vel percipi, vel exponi poteſt. Itaque Calvinus ipſe in ſua inſtitutione, ubi de cœna Domini agit, fatetur, nec mentem ſuam cogitando, nec linguam explicando tanto myſterio parem eſſe poſſe, ſatisqúe audacter ſanè poſtmodum ait, ſe modum comedendi Chriſti corporis in cœnæ ſacramento experiri magis, quàm intelligere, cum priùs iterum dixiſſet, non pudere ſe fateri ſublimius eſſe arcanum, quàm ut vel ipſius ingenio comprehendi, vel enarrari verbis poſſet. Riſit monſtroſam hanc de reali ipſius corporis Chriſti ſubſtantiæ eſu, ſpirituali tamen ratione, opinionē Zvinglius ipſe, quam tamen Bucerus poſt ejus mortem, tamquam ſcilicet ab ipſius Zvinglii mente non diſcrepantem, acriter promovit, quam Calvinus arripuit, ipſaq́ Tigurina eccleſia primi ſui paſtoris doctrinâ deſertâ, tandem eſt amplexa.

Fol: 19. b. 23. Stephanus ait (*Act: 7.*) Abrahamo datum eſſe fœdus circumciſionis, ex quibus univerſis liquet, ſigno externo (*circū-*

ciſioni

cisioni) nomen rei ipsius *(fœderis)* fuisse attributum. *Quemadmodum auctor vult verba hæc Stephani* fœdus circumcisionis, *significare circumcisionem esse fœdus, sic verba illa Pauli,* lavacrum regenerationis, *agnoscere debet, significare regenerationem esse lavacrum.*

Fol: *24. a. 9. & seqq:* Quòd verò scribis, *(Vegam alloquitur)* necesse esse, ut de corpore Christi aliquo modo dici possit, quòd frangatur; disce mi Sacerdos, alium modum esse non posse quàm Sacramentalem, dum id quod ad signum verè pertinet, corpori etiam Christi, suo modo potest adscribi. *Adversario igitur concedetur, ea quæ Christus cum cœnam suam institueret, de corpore suo dixit, non ad ea, quæ circa illud acta sunt extra ipsam cœnam pro salute nostra, non inquam ad mortem & perpessiones, quas pro nobis subire Christus voluit, sed ad ea, quæ in ipsa cœna fiebant, referri debere. Nam certè, si corpus Christi frangi dici nequit, nisi sacramentali ratione, quia scilicet, panis qui sacramentaliter corpus Christi in ejus cœna est, omnino frangitur, sequitur nullo modo posse ea verba ad corpus Christi extra sacramentum pertinere. id quod adeò falsum est, & iis contrarium, quæ supra alicubi in hoc eodem scripto dicta sunt, ut mirer sanè auctorem ista scripsisse. præsertim cum ipse fol: 12. b. 18. admodum cordatè dixerit, In fractione panis, quæ fiebat, cum Christus ritum illum instituit, repræsentatos fuisse cruciatus, & mortem Christi. quod certè fieri non potuisset, nisi aliqua*

ratio-

ratione Christi corpus subeundis cruciatibus & morte fractum fuisse dici posset. Quamobrem nulla ratione, seu tacitè sive expreßè, concedendum est Adversario, verba illa, quod pro vobis frangitur, *ad corpus Christi, quatenus morti traditum est, referri non poße; præsertim cum certum sit omnia Christi verba, quæ de corpore sanguineq́; suo tunc protulit, ad mortem cruciatusq́; suos pertinere, quippe quod earum rerum perpetuam commemorationem celebrãdam in posterum a suis institueret, nec aliud quidquam tunc ageret.* Nam, *quòd Vega ait, verbum græcum κλάω non nisi de ea re, quæ tamquam panis dividi possit, verè dici, non leviter fallitur, ut lexica consulentibus constare potest. & quamvis non sim negaturus, magis propriè verbum illud significare poße, panis in cœna illa quàm Christi corporis fractionem in cruciatibus & morte; tamen satis rectè etiam ad corporis Christi fractionem istam accommodatum fuiße dico. Quamquam nihil prohibet uni fractioni propriè, alteri verò impropriè verbum istud convenire. nam in altera hujus sacramenti parte est apud evangelistas verbum Fundere sive Effundere, quod sanguini quidem Christi in cruciatibus & morte fusi propriè admodum accommodatur. vino verò in poculum infuso planè impropriè. & tamen effusionis illius cum hac infusione alicujus similitudinis rationem hic habitam fuisse, nemo opinor negaverit, qui inter rem adumbrantem & adumbratam similitudinem esse debere, negare non audeat.*

Fol: 27. b2. D. Paulus ita scribit Eph: 4.

(nem-

(nempe de communione nostra vera quam cum corpore Christi habeamus, &c.) Vnum corpus, & unus spiritus, quemadmodum etiam vocati estis in una spe vocationis vestræ, &c. *Non video quid hoc Pauli testimonium contra Vegam suppeditet; cùm Paulus hic nec loquatur de unione fidelium cum ipso Christo, sed ipsorum inter se; nec dicat apertè, unde ea proficiscatur, nisi quatenus ait, eos esse vocatos in una spe. Quamquam satis ex præcedentibus verbis apparet, Paulum non dicere, unionem istam jam esse, sed esse debere, ad eamq; Ephesios hortari, cum una esset omnium ipsorum vocationis spes, & alia prorsus eadem communia haberent, quæ statim deinde enumerat.*

Ib: 6. Vt habitet Christus per fidem in cordibus vestris &c. *Sed & hoc testimonium nihil probat contra Vegam, qui numquam negaturus est, Christum habitare in cordibus nostris per fidem, præsertim eo sensu, quo id Paulus hoc loco dicit; qui nihil aliud his verbis precatur, quàm, ut Ephesii ex intimis cordium suorum Christo confidant, hocq; appellat, Christum habitare per fidem in cordibus ipsorum. Nam quod antea precatur, ut iidem Ephesii corroborentur in hominem interiorem per spiritum Dei, hoc nihil ad rem facit; cum interior ille homo aliud nihil sit, quàm hominis mens & ratio superior, quam hoc nomine alibi quoque Paulus appellat, nempe ad Rom: cap: 7. Quòd igitur hæc per spiritum Dei corroboretur, nihil commune habet cum eo, quod per solum Dei spiritum perfecta & absoluta fiat ne-*

at nostrûm cum Christo unio atque conjunctio; quâ de re hic agitur.

Ib: 28. An illi, qui Christum Dominum verè induunt, unum corpus cum ipso non fiunt? Quid verò illud? Nam in uno spiritu nos omnes in unum corpus baptizati sumus, &c. *Infirmius etiam hoc videri debet, quippe quod, ut de alio illo ad Eph: 4. paullo ante diximus, non de conjunctione cum Christo ipso seu cum ejus corpore, sed de summa unione fidelium inter se, apertè loquatur.*

Fol: 28. a 5. Vegam agnoscere posse, in baptismo nos unum corpus cum Christo evadere, ex illis Pauli verbis Eph: 5. v. 26. ut eam (*Ecclesiam*) sanctificaret, (*Christus*) purificans lavacro aquæ in verbo, &c. *Aliud dicet Vega esse sanctificare; aliud verò sibi perfectè unire atque conjungere. Neque concedet ullo pacto, etiamsi hoc loco Paulus spirituale matrimonium Christi cum Ecclesia indicet, propterea sanctificatione ista commemoranda totum matrimonium omnesq; ejus effectus explicari. Miror autem auctorem, qui ita sine ulla hæsitatione pro certò sumat, Paulum hoc loco cum lavacri aquæ meminit, baptismum aquæ intelligere; præsertim cum ipsemet supra fol: 21. b 8. in loco simili Heb: 10. v. 22. figuratè aquæ vocabulum accipi rectè animadverterit. neq; enim id quod hoc loco additur* In verbo, *id est* Per verbũ, *modificatio quædam est antecedentium, sive expositio, quomodo, aut cujus rei vi lavacro illo aquæ Christus Ecclesiam suam purgaverit; sed illius lavacri aquæ, ad pur-*

purgationem istam ob oculos ponendam metaphoricè a Paulo usurpati, explicatio quædam atque interpretatio. Ipso enim Verbo per se, quod spiritualis quædam est aqua, non autem adiunctâ aquâ ullâ corporeâ, quam nunquam ipsemet ministravit, mundos reddidit ac purgavit Christus discipulos suos, & sic ecclesiam suam. Nam ipse Christus suis discipulis dixit, Iam vos mūdi estis propter sermonem, quem loquutus sum vobis. *Ioh: 15. Satiùs igitur est hoc loco illud tantùm urgere, nullam Cœnæ Domini in verbis Pauli mentionem fieri.*

Fol: 31. b. ostensurus Niem: infirmitatem argumenti, quo Vega utitur ad sententiæ suæ, de orali corporis Christi manducatione in Eucharistia, probationem, ex cap: 6. Ioh: v. 55. petiti, ait lin: 19, & seqq. ipsos etiam adversariòs neceße habere fateri, in verbis Christi a Iohanne descriptis, figuratos loquendi modos sæpe reperiri, primùm, dum Christus seipsum panē appellat, *&c. ad hæc ita notat Socin⁹. Christus eo in loco nūquam simpliciter se panē nominat, sed semper aliquid addit, unde figurata locutio agnosci poßit. Tantū semel dicit, panem, quē ipse dabit esse carnē suam, quam dabit pro mundi vita; ubi videtur carnē suā simpliciter appellare panem. Verumtamen illa verba,* quem ego dabo, *satis indicant illum figuratè loqui, immo sequentibus præcedentibusq́; juncta verbis ipsam figuram explicant.*

Fol: 31, 32. cum Niem: adduxißet verba Christi Ioh: 6. v. 51. ad probandum, figuratos loquendi modos in Christi verbis a Iohanne descriptis reperiri,

subjicit fol. 32. a. l. 1. quæro ex te, Sacerdos, an panis vivus, realis ex cælo descenderit? cogeris ista verba volens nolens aliter exponere quàm verba sonant. *In Christi verbis est articulus redditº Polonicè particulâ* † *On/ quæ hîc omittitur, & tamen maximam vim habet. nam certè panis ille vivus realiter & substantialiter de cœlo descendit. Christus enim est reverâ panis ille vivus, ut hîc ipse affirmat. Christum autem de cœlo descendiße nemo negabit, qui ipsius Christi verbis fidem habuerit. Iam non modò ex articulo illo, sed etiam ex epitheto vivus, quamvis Christus ipse panis ille esse non diceretur, tamen satis constaret, hîc de alio pane agi, quàm frumentaceo, & propriè ac vulgò sic vocato.*

† Ille

Fol: 36. a penult: fideles in Cœna a Christo debere petere, ut eos ipse, in sacra illa Cœna, spiritu suo sancto pascat, & sacro suo sanguine potet. *Immo si quis dignè ad Cœnam illam accedere velit, in qua, sine dubio, gratiæ Christo aguntur, de carne sua pro nobis data & sanguine fuso, neceße est beneficium istud sentire, & consequenter carne Christi jam pastum, & sanguine potum esse; nec id magis in ipsa Cœna quàm extra Cœnam fieri a Christo, orandum est nobis.*

Ib: b. 4. &c. hoc autem fiet [hoc est, ut Christus fideles suos in Cœna pascat spiritu suo sancto, & sanguine suo sacro potet] cum illis per spiritum suum sanctum, per quem in illis habitat, in memoriam rediget, & fidem

dem in ipsis excitabit & confirmabit, ut commemorantes passionem & mortem ejus, eo sese solentur, quòd Deus omnipotens ex misericordia sua filium suum dilectum atq; unicum pro ipsis tradidit *&c. & paulò post:* Atque hoc est, quod Christus dignatus est dicere: Hoc facite in mei recordationem. aut quod D. Paulus scripsit: Quotiescunque ederitis panem hunc, & calicem hunc biberitis () mortem Domini annunciabitis *&c. ubi ad verba priora:* in memoriam illis rediget, *&c. sic notat Socinus: Quæ hoc loco dicuntur, pleraq; nullum fundamentum in verbo Dei habent, immo nisi dextrè admodum accipiantur, Cœnæ domini finem & usum planè pervertunt ac corrumpunt. Demonstrant hoc satis duo illa testimonia, quæ hic postea citantur; præsertim verò posterius. neque enim jussit Christus ad recordationem, sed ad commemorationem sui Cœnam celebrari. id quod Paulus planissimum facit, inquiens, non quidem, mortem Domini vobis in memoriam revocatis, sed, mortem Domini annunciatis seu prædicatis. & rectè D. Czechovicius apud Lucam & Paulum verbum* ἀνάμνησιν wspominánie *&* przypominánie *reddidit, non autem* pámiątkę/*ut auctor hic fecit.*

Ib: 27. & seqq: Cœna domini non supervacanea, sed utilis est *&c.* Videns enim Christus infirmitatem nostram, quòd in hoc seculo ex parte tantùm credamus, & primitias quasdam spiritus sancti accipiamus, volens

fidem noſtram confirmare, & infirmitati noſtræ ſuccurere: ideo externum miniſterium in ſancta ſua Eccleſia inſtituere dignatus eſt, quod in vera diſpenſatione verbi ejus ſancti, & ſacramentorum verorum conſiſtit. *Hic dicendum erat,* Nam Chriſtus Dominus *mortis violentæ, quam pro nobis ſubjit, commemorationem & prædicationem (id quod nobis ipſis inutile eſſe nullo modo poteſt) in ſua eccleſia ſolenni quodam ritu ad gloriam nominis ſui fieri voluit.* Et *ſanè mirum eſt, auctorem, qui alibi in hoc ſcripto hoc ſatis agnoſcit, tamen hîc ubi nominatim de fine & uſu* Cœnæ *domini agitur, id ne indicaſſe quidem, quamvis tam apertè in ſacris litteris expreſſum, & alia huc attuliſſe, quæ, ut dictum eſt, nec ſacris litteris ſunt prodita, & finem atque uſum verum* Cœnæ *domini pervertere facilè poſſunt, eam potiſſimùm ob cauſſam, quòd ea in* Cœna *domini quærantur, ab eaq; ſaltem ex parte petantur, quæ omnino ad eam afferri debent, & id, quod teſtimonium grati animi noſtri eſt adverſus Dominum, ipſius Domini teſtificatio & obſignatio eſſe credatur beneficiorum ac promiſſorum, quæ nobis fecit.*

Ib: 29. & primitias quaſdam ſpiritus ſancti accipiamus *&c. Apparet, ſcriptorem ſenſiſſe, primitias ſpiritus ſancti in ſacris litteris appellari initia quædam, & quaſi portiunculam ſpiritus ſancti, quam omnes* Chriſti *fideles in hac vita conſequantur. Verùm aliter res ſe habet; ut ipſum vocabulum primitiarum declarat, quod per tranſlationem metony-*

tonymicam, rei alicuj⁹ potiores ac selectiores partes quasdam significat, eò quòd primitiæ rerum Deo offerantur. Itaque in sacris litteris, ubicumque Primitiarum nomen metaphoricè accipitur, aliquid excellens significatur. Quamobrē cum Paulus ad Rom: 8.v.23, ad quem locum sine dubio auctor respexit, primitiarum spiritus mentionem fecit, tantùm abest, ut spiritus paucitatem (ut ita dicam) primitiarum vocabulo significare voluerit, ut potiùs spiritus præstantiores ac digniores quasdam partes intellexerit, inquiens, non solùm creaturam illam, id est novam creaturam, Christi nimirū fideles generatim, suspirare sub cruce, expectantes redemptionē sui corporis; sed hoc idem accidere sibi etiam, tanto videlicet Christi apostolo, aliisq; sui similibus, qui primitias spiritus habebant, id est singulari aliqua ratione præ Christianis aliis, spiritum sanctum participaverant.

Fol: 37. a 11. per quod [hoc est, dum id in Sacramentis videmus, quod in verbo Dei audimus *&c.*] non tantùm fides nostra confirmatur, verum etiam interior homo (cum quis sacramento legitimè & dignè utitur) augetur. *Quantopere hoc a sensu sacrarum litterarum distet jam supra indicatum est. nec, si posthac in similes sententias inciderimus, quidquam ampliùs hac de re monere opus fuerit. Tantùm illud addemus, verum quidem esse, quòd hîc dicitur, si quis dignè sacramento utatur seu vescatur, eum, quòd attinet ad interiorem hominem, in dies augeri; sed non tamen ex ipsius sacramenti vi aliqua, verùm ex*

eo unde fit, ut dignè eo utatur, quod etiam citra sacramentum ullum, idem prorsus in ipso efficeret. neq; umquam probabit auctor, id quod postea affirmat, sacramenta esse media quadam fidelibus necessaria ad istud interioris hominis augmentum; cum Eucharistia, de qua hic nominatim agitur, eatenus tantùm sit neceßaria, quatenus a Christo instituta & præcepta est, non quidem ad augendam confirmandamvé fidem nostram, sed ad beneficia ejus erga nos commemoranda & prædicanda, quemadmodum ex divinis testimoniis apertissimum est, & illi senserunt, qui primi omnium hoc nostro sæculo hunc sacrum ritum suæ integritati restituendum curarunt.

Fol. 49. b. 21. cum Antichristus crescere ac vires sumere cępit, omnia hæc invertit, dum non tantùm Imperatoribus, ut ad pedes ipsius sese prosternant, mandat, verùm etiam eos pedibus conculcare ausus est. *Historia ista de Alex 3. pedibus Fridericum 3. conculcante, id est pede ejus cervicem calcante, hodie doctissimis historicis, iisq; Romano Pontifici minimè faventibus, meritò ex multis documentis, suspectissima est.*

Fol. 5. a 8. Cyprianus de Ieiunio & tentatione Christi: Etiam *&c.* Idem de duplici Martyrio: Atque hoc gravius *&c. Hæc duo Cypriani testimonia non sunt certa, quia opus, De jejunio & tentatione Christi, suspectum est. De duplici verò martyrio, præter stylum, non eße Cypriani, indicat apertè, quòd ibi Diocletiani & Maximiani fit mentio, ante quos Cyprianus sub Valeriano martyrio est*

affectus,

affectus. quamquam in eodem opere, alioquin erudito admodum atque eleganti, a Christi temporibus dicuntur tunc temporis fluxisse anni plùs minùs ducenti quadraginta, quod cum eo tempore quo Cyprianus floruit, consentit. Itaque auctor ejus libelli Diocletianum Maximianumq; quinquaginta ante circiter annis extitisse facit, quàm revera extiterunt. Deinde etiamsi certa eßent hæc Cypriani testimonia, ea tamen ad Rom: pontifices de quibus paullo ante hic dictum est, quòd per trecentos annos perpetuò pauperes & afflicti sub cruce fuerunt, neutiquam accommodari possint. Immo hoc Romanorum Pontificum insignem virtutem in veraqúe pietate constantiam ostenderet, quando jam Pastorum sacerdotumq; ordine degenerante, ipsi tamen verè pii eße perseveraßent.

Hominis Pontificii argumenta pro sua de Eucharistia sententia.

Quæstio fuit sive status quæstionis.

QVIDnam in Cœna postquam benedixit porrigebat Apostolis Christus, uterque nostrum rationes suas probare debuit ex historia Cœnæ, aut saltem alia scriptura quæ de Eucharistia propriè ageret, ita ut scripturæ termini semper retinerentur.

Argumentum meum fuit ejusmodi.

Quidquid porrigebat seu porrexit Apostolis Christus.

stus, idem illos recepisse erat necesse. Ratio, A Christo enim porrigente non aliud neque plus accipitur, sive id ore fiat, sive fide, sive utroque, quàm quod ipse porrigit, & e converso; ita ut si plus acceperint Apostoli quàm illis datum, hoc est, ut iste vult, si panem porrectum ore, corpus autem non porrectum corde, hoc ipsum ei scripturâ de Eucharistia probandum sit omnino.

Responsio.

Apparet, disputationem cum homine Calviniano (ut vocant) fuiße; & porrò contra illum argumentum esse. Contendunt enim Calviniani, in Cœna domini ab infidelibus panem tantùm sumi, & vinum, a fidelibus verò non panem tantùm & vinum, sed corpus quoque ipsum, & sanguinem Christi; illa quidem ore, hæc verò corde per fidem. Hæc sententia falsa est. Nec enim ullo modo in ipsa Cœna domini corpus & sanguinis Christi sumitur, sive a fidelibus, sive ab infidelibus, sive ore, sive corde. Sed perpetuò extra ipsam Domini cœnam comeditur spirituali ratione a fidelibus Christi corpus, & sanguis bibitur. Quod verò præterea in ipsa Cœna sumitur, nihil aliud est, quàm panis, & vinum; quorum ille frangitur, hoc in poculum infunditur in commemorationem corporis Christi pro nobis fracti, & sanguinis fusi; ille comeditur, hoc bibitur, publicè contestandi gratiâ, nos Christi corpore, & sanguine, quatenus fractum illud, hic verò fusus pro nobis fuit, in spē vitæ sempiternæ ali ac sustentari. Nihil igitur est,

cur ad propositum argumentũ refellendũ quidquam a nobis afferatur. Verumtamen, ut argumẽtanti nullam auctoritatem aut fidem adjungendam eße constet, ipsius argumenti vitia retegenda eße duximus.

Quæstio est, Quidnám in cœna, postquam benedixit, porrigebat Apostolis Christus; Argumentũ verò de receptione concludere videtur. estq́ ipsum argumentum confusè adeò, ac perturbatè expositum, ut vix, quid sibi ejus auctor velit, intelligi queat. Ad hunc igitur modum erant verba argumenti conficienda. Necesse est, Apostolos in cœna Domini nihil recepisse, quod a Christo ipsis porrectum non fuerit, sive id ore fuerit receptum, sive corde, sive utroque. sed, ut iste vult, Apostoli in cœna Domini, corde Christi corpus receperunt. Ergo apostolis Christus suum corpus porrexit. Itaque, quod pro ratione propositionis suæ attulit, argumenti propositio esse debuerat. Aßumptio autem tanquam non planè evidens suo loco reticenda non erat, & integro syllogismo, non autem enthymemate utendum fuerat, in re præsertim tam gravi, & ubi veritas diligentissimè inquiri debet. Immo verò, non erat assumptio cum conclusione, ut hîc factum est, ineptè commiscenda. Ipsa postremò conclusio non alia eße debuerat, nisi, quam nos fecimus. Argumenti enim si qua vis est, ea contrariam sententiam adversarii sententiæ prorsus concludit, Christum videlicet Apostolis suum corpus porrexisse. hoc siquidem ipse negabat, & de hoc ipso quæstio erat. Atqui argumenti auctor in sua conclusione nihil aliud facit, quàm onus suam sententiam

probandi adversario imponit. Nihil autem dicimus, quod perperam factum est ab argumenti auctore, qui ante argumentum, quid eo sibi aut probandum aut improbandum sumpsisset, non explicaverit. ut divinandum sit nobis, si de ipsius argumenti veritate judicare velimus. Præterea, ut aliquid pro Calvinianis respondeamus, majorem propositionem negamus. Dicimus enim, potuisse recipi ab apostolis id etiā, quod a Christo porrectum non fuerat. si modò Porrectionis nomine manu corporis factam exhibionem intelligamus. Quid enim vetat, quominus aliquid recipiatur, quod corporea manu non fuerit exhibitum, præsertim a Christo. qui pleraque alia invisibili ratione dare consuevit? Aut quid vetat, quominus Christus unum corporea manu, aliud verò spirituali exhibere potuerit? Quod si Porrectionis nomine omnem, sive corporea sive spirituali manu, exhibitionem factam intelligit argumenti auctor, extra quæstionem vagatur, & in æquivocationis fallaciam incidit. Neque enim negat Adversarius, aut negare vult, corpus a Christo ulla rationa fuisse porrectum, sed, manu corporis id ab ipso factum, negat, hocq́ illud est, quod in controversia est positum; & de hac tantùm porrectione quæstio loquitur. Quare mirum videri debet, argumenti auctorem ausum fuisse dicere, nihil fide a Christo porrigente accipi posse, quod porrectum ab ipso (manu videlicet corporis) non fuerit; cum certissimum potiùs sit, nihil fide a Christo porrigente accipi posse, quod manu corporis ab ipso fuerit porrectum.

Argu-

Argumentum de sanguine.

Illud quod pro nobis effundi debet, aut debuit, sanguis Christi fuit.

At Lucas poculum, seu mavis quod in poculo porrigebat Apostolis Christus, pro nobis effundi sive effusum esse dixit.

Poculum igitur illud, seu mavis quod in poculo porrigebat Apostolis Christus, sanguis Christi fuit. Verba Lucæ sunt cap: 22 τοῦτο τὸ ποτήριον τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον. Quam lectionem Beza in omnibus Græcis se reperire fatetur, nec aliud quàm Lucam de grammatica accusat.

Responsio.

Minor propositio est falsa, cum apud Lucam disertè dicatur, poculum, seu mavis quod in poculo porrigebat Apostolis Christus, fuiße novum testamentum in Christi sanguine. Certum est enim novum testamẽtum in Christi sanguine minime pro nobis effundi sive effusum fuiße, & consequenter fieri non posse, ut apud Lucam revera legatur, Poculum, seu mavis quod in poculo porrigebat Apostolis Christus, pro nobis effundi sive effussum fuisse, quidquid alioqui verba ipsa præ se ferant. Itaque confitendum omnino est, in verbis Christi apud Lucam soloecismum eße, quales non pauci in novo testamento leguntur, & τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον, nõ ad τοῦτο τὸ ποτήριον, sed ad τῷ αἵματί μου, quod proxime antecedit, referendũ esse; quamvis utriusque nominis casus non conveniant. Atque vix aliter existimamus, eum locum a quo-

quam docto viro hactenus constanter acceptum fuisse. Sebastianus quidem Castellio in sua interpretatione, aliquando grammaticæ rationem secutus fuerat sed postea eum pœnituit, & in postrema operis castigatione ea verba τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον *ad sanguinem, ut alii recentiores interpretes, manifestè retulit. Adde, quòd alibi in scriptis Novi testamenti manifestè deprehenditur, simplicem articulum præpositivum, ut Græci grammatici loquuntur, vim habere articuli postpositivi, cum adjuncto verbo substantivo; ut Apoc: 1. v. 5.* καὶ ἀπὸ χριστοῦ Ἰησοῦ ὁ μάρτυς ὁ πιστός; *ubi nemo non videt, idem prorsus valere* ὁ μάρτυς, *quod* ὅς ἐστὶ μάρτυς. *quare & in isto apud Lucam loco censendum omnino est, idem valere,* τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον, *quod* ὃ ἐστι ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον. *Sed fac Lucam dixisse, poculum, quod Christus Apostolis porrigebat, pro nobis effundi sive effusum esse (quamquam in eo palàm argumentator errat, quòd Lucam ipsum id dicentem facit, quod Christus apud Lucam dicit) certè perperam concepta est hæc minor argumenti propositio, & quatuor esse terminos argumentationis facit, seu duplicem medium terminum. Medius enim terminus in majore propositione est,* pro nobis effundi debet, aut debuit; *in minore verò Lucas* pro nobis effundi, *sive,* effusum esse, *dixit. Nam si dicat argumentator, se eodem tempore probationem ejus propositionis afferre voluisse, suaq; verba perinde accipienda esse, ac si dixisset, At poculum*

lum seu mavis, quod in poculo porrigebat Apostolis Christus, pro nobis effundi debet aut debuit, Lucas enim dicit, illud pro nobis effundi, sive effusum esse. Respondemus primùm, non posse hac ratione argumenti vitium excusari, in quo ipsius rei loco ejus probatio ponitur. Deinde negamus, istam esse bonam probationem; non modò quia non sequitur ex eo, quòd quippiam fiat, aut factum fuerit, id ipsum fieri debere aut debuisse, quod hoc loco levius est, verùm etiam (quod est gravius) quia non est solida probatio a dicto, quantumvis vero, ad rei, quam dictum præ se fert, veritatem. Infinitæ enim sunt locutiones figuratæ, quæ aliud revera significant, quàm prima facie ostendant. quales nos in Cœna sua instituenda (unde hîc principium petere argumentatorem liquet) usurpatas a Christo fuisse contendimus. sic enim usus est perpetuus divinorum hominum loquendi in ejusmodi rebus, quæ sacramenta a theologis appellantur. Cujus rei, quam contendimus, evidentissimum est argumentum, quod apud Lucam, & Paulum Christus poculum, quod Apostolis porrigebat, novum testamentum esse dixit in suo sanguine. Neq; enim poculum illud revera testamentum novum erat in Christi sanguine, etiamsi poculi nomine id, quod in poculo erat, intelligas (ubi tamen nihilominus figuratam omnino locutionem esse oporteret) sed poculum erat poculum revera, & id, quod in poculo erat, vel vinum, ut nos planè credimus, vel certè, ut argumentator opinatur, sanguis Christi erat revera; non autem novum testamentum in Christi sanguine.

Quæ sequuntur ex Socini cum aliis colloquentis ore raptim sunt excepta. Quare si quid minùs perspicuè dictum deprehendes, id festinationi eorum qui exceperunt imputabis. Omittere tamen ea visum non est, quia ad negotium Cœnæ Domini rectè percipiendum non parvo videntur esse adjumento.

In Cœna Domini hæc quatuor consideranda.

1. *An sit Christi Præceptum.*
2. *Quale.*
3. *Quomodo celebrandum.*
4. *Quis sit usus.*

De primo *affirmatur, quòd sit universale & perpetuum Christi mandatum quia legitur Luc: 22.* Hoc facite in mei commemorationem. *Idque repetitur a Paulo 1. Cor: 11.*

1. Objectiones.

Vocabulum Græcum ποιεῖτε, est ambiguum: incertum igitur est, an sit imperandi modi, an indicandi.

1. Responsio. *Non potest hoc loco accipi in modo Indicandi. nam alioquin sequeretur, Cœnam Domini posse celebrari absq; fractione, quod falsum est. Tunc autem non Apostoli, sed Christus panem frangebat. Deinde additur:* in mei cōmemorationē. *Vnde apparet, Verbum ποιεῖτε, in imperandi modo usurpari, & futurum quiddam præcipi. nam*

commemoratio non est rei præsentis vel futuræ, sed præteritæ.

2. Objectio.

At hoc solis Apostolis dictum fuit: Ergo non Ecclesiæ.

Responsio.

Apostoli tunc temporis figuram referebant totius Christi Ecclesiæ. Nam Paulus Ecclesiæ Corinthiorum illud idem præcepit. Et commemoratio corporis vel mortis Chrsti ad omnes pertinet, quæ est caussa finalis Cœnæ dominicæ. Ergo etiam ipsa Cœna. Quidam. *Ergo etiam baptismus ad omnes pertinet: quia publica nominis Christi professio ad omnes pertinet. Resp: Sed jam nos agimus de iis, qui sunt Christi nomen professi. Et aliam rationem esse posse dicimus, qua quis Christi nomen publicè profiteatur. Præterea expressi sunt ii, ad quos Baptismus pertinet, quos scilicet Apostoli docuissent. Hîc verò nemo excluditur.*

3. Objectio.

Religio Christiana caret rebus externis. Ergò neque Cœna dominica pertinet ad illam.

Responsio.

Caret rebus externis, quas Deus ipse & Christus expreßè non præcepit. Potest autem indefinitè dici de Christi religione, quòd rebus externis & Ceremoniis careat: quia paucissimis est alligata.

4. Objectio.

Per Externa homines facilè adducuntur in idololatriam. Ergo sinenda, &c.

Responsio.

Deus ita vult excœcare hominum improborum mentes, ut quia resipiscere nolunt, hac ratione occasionem interitus sui habeant.

5. Objectio.

Cœna Dominica similis est Ceremoniæ lotionis pedum: quia eâdem horâ, ferè utraque fuit instituta. At lotio pedum mystica est. Ergo etiam Cœna dominica.

Responsio.

Signa sunt evidentia, quæ indicant lotionem pedum esse mysticum aliquid, quæ non inveniuntur in Cœna domini. Nam *Iohannis 13. 17. dicitur beatos fore Apostolos, si alius alii pedes lavet: quod de sola lotione pedum falsum est, & de Cœna Domini nulla ratione affirmari potest: illum scil. beatum esse, qui Cœna Domini fruatur.*

6. Objectio.

Nusquam legitur in Actis Apostolorum, Cœnam Dominicam celebratam fuiße, cum tamen baptismi celebrati, qui mandatus non fuit, sæpissimè fiat mentio.

Responsio.

Nusquam mentionem fieri Cœnæ Dominicæ celebratæ, falsum est. Fit enim mentio Act: 20. In una *(hoc est)* prima Sabbathorũ, cum convenissẽt discipuli ad frangendũ panẽ *&c. Non enim credibile est discipulos ideo conveniße, ut cibum vulgari modo sumerent. Et de hac re accipiendus est etiam*

locus

locus Act: 2. sub finem v. 42. Nam agitur ibi de rebus ad religionem pertinentibus. Non fieri autem crebram ejus mentionem, ut baptismi, propterea accidit, quòd non tam necesse erat hoc describere, quàm illud: nec occasio sese offerebat, quod postea ex altera re, quæ in hac quæstione agitanda est, conspicietur.

7. Objectio.

1. Cor: 11. Quotiescumque bibitis, in mei commemorationem hoc facite. Ergo unà cum vulgari usu ciborum & potus, potest Cœna domini celebrari.

Responsio.

Paulus ibi agit de certo modo bibitionis, cujus scilicet superiùs ibidem mentionem fecerat: nam statim etiam addit: Quotiescumque ex hoc calice biberitis *&c.*

8. Objectio.

Panis quem frangimus, est communicatio corporis Christi 1. Cor: 10. Ergo Cœna domini nihil aliud est, quàm congregatio fidelium, qui sunt corpus Christi, ad colendum Deum, & sunt in communione congregati, quando Deo serviunt.

Responsio.

Verba illa: sunt communicatio corporis Christi, ut infra dicetur, idem valent, quod, per panis fractionem nos profitemur & adumbramus, nos communionem habere, & participes factos esse corporis & sanguinis Christi.

De secundo. Quale sit Christi præceptum.

Est tale Christi præceptum, quod non habet semper sui occasionem, vel certum tempus sui celebrandi, ut alia Christi præcepta. Duplicia enim sunt Christi præcepta. Negãtia & Affirmantia. Negantia semper ubiq; & absolutè obligant. Affirmãtia autem sunt duplicis generis. Vnum est, quod habet sui ipsius occasionem, id est, in quibus occasio sese offert illud faciendi, quod præceptum continet. Alia sunt, quæ non habent istam occasionem, certam inquam & indubitatam. Quæ habent occasionem, semper obligant, cum illa occasio evenerit, modò præceptum illud bene intelligatur. Quæ verò non habent ejusmodi occasionem, non habent etiam ullum certum tempus quo obligent. Inter ista, quæ non habent istam occasionem, videtur esse Cœna domini. quia non apparet aliqua ratione certa & indubitata, quando sit occasio eam celebrandi: Quapropter etiam præceptum ejus celebrandæ non potest ullum certum tempus habere, quo obliget. et interim tamen nulla ratione negari potest, quin obliget: ita ut Ecclesia teneatur Cœnam domini celebrare. Quod igitur attinet ad tempus, videtur hoc in arbitrio repositum esse ecclesiæ, prout illa viderit expedire ad commemorationem Christi mortis faciendam, & publicè Christo gratias solenni & publica ratione agendas.

De tertio. Quomodo sit Cœna Domini celebranda.

Neces-

Necessarium est ad hanc Ceremoniam panem frangi, & vinum infundi, & discipulos participare de pane & vino. Caußam hujus Ceremoniæ exponi, & Christo gratias agi, nec priùs discedendum, quàm hoc fiat.

Fieri potest post Cœnam. nam illud: Nonné domos habetis ad edendum? *non docet alibi fieri non posse, quàm in Ecclesia. Sedendo vel stando potest celebrari. Geniculari est idololatricum. Capite tecto potest celebrari. aperiendum est autem propter alios, nisi videamus, hoc etiam vergere ad idololatriam. Satis est caput aperiri, dum Christo gratiæ aguntur. Ingemiscere sublatis in cœlum oculis est idololatriæ species: si tamen ex animo probo & candido proficiscatur, laudem meretur. Abstemii aquam bibant. Mensa sit, sternatur. Hostia etiam, quam* opłátek *vocant, esse potest; quia panis est, & frangi potest.*

De quarto. Quis sit finis & usus Cœnæ Dominicæ.

I. *Annunciatio, hoc est, publica & solennis commemoratio mortis Christi 1. Cor 10: v. 16. Panis, quem frangimus, est communicatio corporis Christi, hoc est, illi qui panem frangunt & comedunt, profitentur, se esse illorum participes, quæ ut haberent, Christus mortuus est: vel, illius beneficii, quod ex tradita pro nobis carne, vel fuso pro nobis sanguine manavit. Quo modo paullo inferiùs dicitur, Israelitas participes fuiße altaris, hoc est, illos, qui simul de victimis*

comedebant, professos fuisse, se pertinere ad istum cultum, & omnia quæ in eo promittebantur. Res enim sæpe non pro re ipsa, sed pro professione rei ponitur, ut Gal: 3. 27. Quicunque baptizati estis Christū induistis, *hoc est, professi estis, vos Christū induisse. Locum autem hunc de professione accipiendum esse, duplici modo evincitur. 1. Quia non omnes, qui vel ritissimè baptizati sunt, Christum induerunt; aut id quod majus est, induti sunt Christo. 2. Quia Paulus non opus habuit ad propositum suum probare, eos justos fuisse, sed satis erat probasse, eos Christum professos esse. Probat enim eos injuriâ a Christo deficere. Vide a v. 20. usq; ad finem. Sic etiam Rom: 6.* Consepulti sumus cum Christo per baptismum: *quod idem etiam dicitur ad Colos: 2. 12.*

De uno pane participamus. *est Synecdoche partis. ut etiam per fractionem panis solam Cœna Dominica intelligitur. Act: 2. & 20.*

II. *Adumbratio est Cœna Dominica ejus quod profitemur, communionis scilicet corporis & sanguinis Christi: dum ita unanimiter contestamur, nos esse Christi populum, & sanguine ejus ita copulatos.*

Poculum benedictionis, *hoc est quod cum gratiarum actione sumimus 1. Cor: 10. 16.*

ὃ εὐλόγουμεν, *hoc est, quòd poculum pro re sancta habemus, & sacro usui destinavimus.*

Hoc est corpus meum; *hoc est, ita agetur cum corpore meo & sanguine, quemadmodum jam agitur cum hoc pane & vino.*

Corpus quod frangitur. *1. Cor: 11. Quia est*

est quædam similitudo inter corpus & panem, inter sanguinem item & vinum, & in uno, quod rectè & propriè dicitur de re adumbrante, minùs propriè dicitur de re adumbrata. In altero verò quod propriè dicitur de re adumbrata, minùs propriè de re adumbrante. Quatenus enim attinet ad corpus & ad panem, de pane quidem, qui est res adumbrans, propriè dicitur quòd frangatur, sed de corpore, quod est res adumbrata, minùs propriè id dicitur. At ex altera parte, respectu vini & sanguinis, propriè dicitur, quod attinet ad sanguinem, qui est res adumbrata, eum fundi. At quod attinet ad vinum, quod est res adumbrans, minùs propriè dicitur quòd fundatur, cum revera non fundatur, sed infundatur. quemadmodum ex altera parte, corpus non revera frangitur, corpus inquam Christi fractum non fuit, sed tamen contusum & flagellatum, & clavis atque lancea transfixum.

Vsus est autem potissimùm hac, & non alia ceremonia Dominus noster Iesus Christus, & eadē uti nos voluit: quia animæ nostræ morte Christi, quam esu panis & bibitione vini commemoramus, ita alantur, quemadmodum corpora nostra cibo & potu aluntur. Huc pertinent verba Christi Ioh: 6, v.55.

Abusus autem Cœnæ Dominicæ est, credere, illam nobis aliquid conferre beneficii, vel gratiā Dei: vel nos ejusdem certiores facere. Nam quod ad externa attinet, quæ nos confirmare possunt in veritate divina, nulla sunt alia, quàm aqua, hoc est, innocentia: sanguis, hoc est, mors truculenta: et Spiritus,

hoc est, miracula Iesu Christi, Apostolorum, & aliorũ credentium. Quod ad interna attinet, nihil aliud nos in gratia divina confirmare potest, quàm spiritus Dei.

Quicquid fit in Ecclesia, fit ad colendum & laudandum Deum & Christum Dominum nostrum. itaque graviter peccant, qui hanc Ceremoniam spernũt, propterea potissimùm, quòd audiant, se nihil ibi beneficii accipere. Nam Christo honorem debitum non tribuunt. cujus tamen potior est habenda ratio, quàm alius rei, quæ vel ad proximi nostri, vel etiam nostri ipsorum commodum carnale, vel etiam spirituale pertinet. Pluris faciendus est Christi honor, quàm aliud bonum opus.

Ad Cœnam Domini non accedant, qui peccato aliquo sunt illaqueati, quod eos a vita æterna arcere possit. Et si ipsi hoc non faciunt, debet eos Ecclesia arcere. Quia solis Christianis hoc est mandatum. Hactenus de Cœna Domini.

Erratorum quorumdam in his opuſculis correctiones.

Pag:	lin:	Errata	correctiones.
2	18 *ad marg:*	*Luc: 33.*	*Luc: 22:*
	12	poſt ἀνάμνησιν	comma ponendum.
	25	poſt *reſpondet*	ſignum parentheſin claudens
5	*In marg:*	Ioh: 10. v. 18.	
	ibid.	*hîc*	*hic*
6	10	poſt *credimus*	comma ponendum.
7	1 ;	poſt *Spiritualiter vero*	comma ponendum.
	10, & 11.	*debebat*	*debeat*
	15	poſt *comedebatur*	comma ponendum
8	11	*hîc*	*hic*
	14	*declaratur*	*declaratur*
11	1	*mentibus*	*mentitus*
	2	*Saphira*	*Sapphira*
	6	poſt *benivolentiam*	punctũ aut colon ponatur
	14, & 15	*fundandum*	*fundendum*
	18	*Cœna dom. teſtetur*	*Cœna domini non teſtetur*
13	1	poſt *teſtari*	dele punctum.
	16	*doctrina*	*doctrinæ*
14	15, & 16	poſt *indiget*	punctum ponendum
	20	poſt *vellet*	dele comma
	25	*quòd*	*quod*
16	4	*corpꝰ crucifigen.*	*corpus ſuũ pro nobis crucif.*
17	7	poſt *diſputatur,*	pone comma loco coli.
18	1	*videbatur*	*videretur*
21	6	Recordationem fortaſſe commemorationem. ita enim, habet Socinus. licèt exemplaria Recordationem habeant.	
28	15	*noſtrum*	*noſtrûm*
31	27	*& ſuis diſcipulis*	& videtur delendum
32	12	poſt *uni,*	dele comma.
34	10	*Et Chriſtus*	*& Chriſtus*
	22	poſt *Domini*	punctum ponendum

25 com-

Pag:	lin:	Errata	correctiones.
	25	*Confirmet?*	*Confirmet.*
45	1	*quæ umquam*	*quod umquam*
	7, & 8.	mendum videtur subesse. quod in præsentia, ob defectum exemplarium, corrigi non potuit.	
46	12, & 13	& hic mendum subest, quod itidem ob defectum exemplarium restitui non potuit.	
	ultima	& hîc mendum videtur subesse	
51	9	quòd	quod
	22	*a odpinationis*	*ad opinationis*
52	26	videndum annon subsit mendum.	
53	16	*ipso*	forte *isto*
54	6, & 7.	*decrevit. Hoc*	*decrevit: hoc*
56	3	*summo humore*	*summo honore*
	18	post *Hoc enim*	pone comma.
57	18	*ipsa*	*ipse*
58	10	*propter*	*præter* habet manu scriptum exemplar.
	13	*Claudupoli*	*Claudiopoli*
59	23	post *probare*	semicolon ponendum
60	7	post *per Christum*	pone comma.
	26	*remisso*	*remissio*
62	16	post *Cœna domini usum*	pone comma
65	ultima	post *a me dictum est*, adde, *Cœnam Domini debere relinqui? An non semper apertissimè sum professus, & scriptis meis contestatus.*	
72	24	*Fdes*	*Fides*
75	21	*cum nullam*	fort: *tum nullam*
78	27	post *atque*	comma ponendum
83	7, & 8	*referunt*	*refertur*
86	21	*putent*	*putant*
	ult:	*hîc*	*hic*
93	28	post *dixerit*	colon ponendum.

Reliqua errata benevolus lector per se corriget, si placuerit.

m
præſentia, ob
on potuit.
ob defectum
i non potuit.

it

re

manu ſcri-
lar.

onendum

nam Domini
apertiſſimè
nteſtatus.

llam
ndum

dum.

orriget, ſi

n
ræsentia, ob
on potuit.
ob defectum
non potuit.

manu scri-
r.

endum

um Domini
apertißime
estatus.

um
dum

m.

riget, si